

LIETUVIŲ GESTŲ KALBOS ATEITIES VIZIJA
IR VYSTYMO GAIRĖS
PER ATEINANČIUS 10 METŲ

© Neįgaliųjų reikalų departamentas
prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

Vilnius, 2016

Turinys

1.Tradicijų, visuomenės nuostatų, geopolitinių pokyčių ir visos kitokios visuomenės raidos apraiškų įtaka tikėtinai lietuvių gestų kalbos raidai	3
1.1 Situacijos analizė ir išvados	3
1.1.1 Požiūriai į gestų kalbą bei kurčiuosius	3
1.1.2 Lietuvių gestų kalbos vartojimas ir prestižas: istorija ir dabartis	4
1.1.3 Lietuvių gestų kalbos kaip užsienio kalbos mokymas	7
1.1.4 Pagrindinės grėsmės, kylančios gestų kalboms ir kurčiųjų bendruomenėms	8
1.1.5 Išvados	9
1.2 Išvados, užsienio šalių patirtimi paremti siūlymai pokyčiams	10
2. Sąlygų naudotis lietuvių gestų kalba kaip priemone bendrauti, gauti ir skleisti informaciją sudarymas: teisinis reglamentavimas, priemonės įtvirtintoms nuostatoms įgyvendinti.....	13
2.1 Situacijos analizė ir išvados	13
2.1.1 Teisinis lietuvių gestų kalbos statusas	13
2.1.2 LGK tyrimai ir norminimas	16
2.1.3 Vertimo paslaugos	18
2.1.4 Aplinkos pritaikymas ir informacijos prieinamumas	36
2.1.5 Kurčiųjų ugdymas.....	42
2.1.6 Išvados	51
2.2 Išvados, užsienio šalių patirtimi paremti siūlymai pokyčiams	52
3. Lietuvių gestų kalbos vystymo gairių per ateinančius 10 metų pagal parengtą viziją išdėstymas	55

1. Tradicijų, visuomenės nuostatų, geopolitinių pokyčių ir visos kitokios visuomenės raidos apraiškų įtaka tikėtinai lietuvių gestų kalbos raidai

1.1 Situacijos analizė ir išvados

1.1.1 Požiūriai į gestų kalbą bei kurčiuosius

Kurčių bendruomenę galima vertinti įvairiais aspektais, bet ryškiausia ir aktualiausia priešpriešą sudaro medicininis, arba patologinis, ir kultūrinis, arba sociokultūrinis, požiūris į kurtumą. Medicininio požiūrio šalininkai žiūri į kurtumą kaip į didesnę ar mažesnę klausos sutrikimą, kurį reikia gydyti, kitaip tariant, reikia stengtis iš kurčiojo padaryti kiek įmanoma labiau girdintį. Gydytojai kaip pagrindinę priemonę siūlo technines priemones – klausos aparatus ir kochlearinius implantus, nes kitų gydymo būdų nelabai yra. Kita priemonė, susijusi su šiuo požiūriu, bet taikoma jau ne gydytojū, o pedagogū – mokytį kurčiuosius kalbėti balsu ir skaityti iš lūpū (ir, kiek įmanoma, girdėti). Abiem atvejais pagrindinis tikslas yra padaryti kurčiąjį kuo įmanoma „normalesnį“, turint omeny kad būti girdinčiu yra „normalu“, o kurtieji yra „nenormalūs“.

Kultūrinis požiūris kurtumas suprantamas kaip išskirtinis bruožas, o kurtieji – kaip žmoniū grupė, bendraujanti gestū kalba ir turinti savo kultūrą (arba subkultūrą). Kurtumas iš esmės nesuvokiamas kaip negalė. Daug Vakarū valstybiū kurčiųjų didžiuojasi būdami šios bendruomenės nariais ir visai nenorėtų būti girdinčiaisiais. Savaimė suprantama, kad pagal šį požiūrį kurtumo niekaip nereikia gydyti, bet būtina užtikrinti tam tikras sąlygas, kad kurtieji netaptū socialiai neįgalūs – gestū kalbą turėtų mokėti bent jau kurčiųjų tėvai ir mokytojai, be to, būtina garantuoti kokybiškas gestū kalbos vertimo paslaugas. Su kultūrinis požiūris į kurtumą susijusios ir tokios sąvokos, kaip *kurtystė*, *kurtumo dovana* ir *gestakalbiai*.

Pažymėtina, kad Lietuvos girdinčiųjų visuomenėje iki šiol vyrauja medicininis požiūris, o visos pasaulio, Europos ir Lietuvos kurčiųjų organizacijos tvirtai laikosi sociokultūrinio požiūrio ir deda visas pastangas, kad visuomenės požiūris pasikeistū. Pavyzdžiui, 2003 m. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijoje 1598 „Gestū kalbū saugojimas Europos Tarybos valstybėse narėse“ pripažįstama, kad gestū kalbos yra Europos kultūros vertybė, dalis Europos kalbinio ir kultūrinio paveldo (3 punktas). Tas pats turima omenyje Neįgaliųjų teisiū konvencijos

preambulėje, kur pripažįstamas vertingas esamas ir potencialus neįgaliųjų indėlis į savo bendruomenių bendrą gerovę ir įvairovę.

Pagrindinė kliūtis, neleidžianti įsigalėti kultūriniam požiūriui į kurčiuosius, yra žemas gestų kalbos prestižas, kurį lemia stereotipinis gestų kalbos kaip nevisavertės kalbos vertinimas. Iki XX a. vidurio niekas pasaulyje, taip pat ir kalbininkai, gestų kalbos nelaikė tikra, visaverte kalba. Gestų kalba dažniausiai buvo laikoma arba primityvia gestikuliacija, kuria neįmanoma nusakyti sudėtingų sąvokų, ir dėl to ji esą netinka kurtiesiems mokytis, arba žodinės kalbos forma, vietoj žodžių rodant atitinkamus gestus. Požiūris į gestų kalbas kaip visavertes kalbas, skirtingas nuo žodinių kalbų, ėmė formuotis tik XX a. pabaigoje, o Lietuvoje jis iki šiol nėra įsitvirtinęs.

1.1.2 Lietuvių gestų kalbos vartojimas ir prestižas: istorija ir dabartis

1.1.2.1 Gestų kalbos vartojimas ir statusas kurčiųjų bendruomenėje

Sovietinėje Lietuvoje gestų kalba turėjo labai žemą statusą. Kurčiųjų ugdyme pagrindinis dėmesys buvo skiriamas lietuvių kalbos sakybinei formai - svarbiausias tikslas buvo išmokyti kurčiuosius kalbėti ir suprasti iš lūpų - šis mokymo metodas vadinamas oralizmu. Mokyklose gestų kalbą naudoti buvo draudžiama, o už jos vartojimą kartais taikomos net fizinės bausmės. Kadangi dauguma kurčiųjų vaikų gestų kalbos išmoksta ne šeimose, o ugdymo įstaigose iš savo bendraamžių (statistiškai tik apie 10 proc. kurčių vaikų gimsta kurčiųjų šeimose), tokia situaciją darė neigiamą įtaką kurčiųjų bendruomenei labai įvairiais aspektais¹. Nevartojant gimtosios kalbos kurčiųjų ugdyme jie negalėjo pasiekti aukštų rezultatų, tad formavosi bendra nuomonė, kad kurtumas susijęs su ribotu intelektu.

Dėl šios situacijos kurčiųjų bendruomenėje taip pat įsitvirtino neigiama nuostata gestų kalbos atžvilgiu. Tikroji gestų kalba laikyta tik buitiniam bendravimui tinkama, netaisyklinga ir skurdžia, o lietuvių kalba buvo laikoma gramatiškos ir išraiškingos kalbos etalonu. Šalia to, gerai lietuvių kalbą (ypač sakinę jos formą) mokantys kurtieji buvo laikomi gabesniais ir turėdavo aukštesnį statusą kurčiųjų bendruomenėje, nors dažnai tai būdavo apkurtusieji ir neprisigirdintieji, nevartojantys tikrosios gestų kalbos. Jie teikė pirmenybę kitai kalbos formai - gestais rodomai lietuvių kalbai, kartais dar vadinamai kalkine kalba (apie tai žr. sk. 2.1.2 "LGK tyrimai ir norminimas").

Lietuvai atgavus nepriklausomybę Lietuvos kurčiųjų ugdymo įstaigose pamažu imta vartoti gestus, tačiau tai nebuvo tikroji gestų kalba. Mokytojai neturėjo galimybių išmokti tikrosios gestų

¹ Ladd P. 2003. In search for Deafhood

kalbos, jie mokėsi tik atskirų gestų, ir juos rodė kalbėdami lietuviškai (gestai vartojami kaip atitikmenys žodžiams). Ši kalkinio kalbėjimo forma kartais dar buvo vadinama “literatūrine” gestų kalba. Štai Šiaulių universiteto, kuriame buvo rengiami surdopedagogai, docentas A. Ališauskas, teigė, kad “šnekamoji gestų kalba tinka laisvai, neoficialiai komunikacijai, literatūrinė – oficialiam bendravimui susirinkimuose, verčiant televizijos laidas ir kitur”.

Tokia diglosinė situacija, kurioje gestais rodoma lietuvių kalba (arba kalkinė kalba) turėjo aukštesnę statusą, o tikroji kurčiųjų gestų kalba (LGK) - žemesnę statusą², buvo įsigalėjusi maždaug iki 2003-2004 metų, kuomet prasidėjo tikrosios LGK plėtra (žr. 2.1.2 “LGK tyrimai ir norminimas”).

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir Lietuvos kurčiųjų draugijai pradėjus aktyviau dalyvauti tarptautinių kurčiųjų organizacijų veikloje, situacija ėmė pamažu keistis. 2008 m. Lietuvos kurčiųjų draugijos prezidentu pirmą kartą tapo klausos negalę turintis žmogus. Galėtume teigti, jog šiuo metu lietuvių gestų kalba kurčiųjų bendruomenėje turi aukštesnę statusą, negu gestais rodoma lietuvių kalba, nors dauguma vyresniosios kartos kurčiųjų vis dar laikosi senojo požiūrio.

Vis dėlto Lietuvoje dar yra nemažai apraiškų, rodančių, kad lietuvių gestų kalba iki šiol neturi visavertės kalbos - kurčiųjų bendruomenės ir tapatybės kalbos pagrindo - statuso tarp Lietuvos kurčiųjų. Labai svarbus rodiklis yra tai, kad kurtieji tėvai, bendraudami su savo girdinčiais vaikais, kaip pagrindinę komunikacijos priemonę dažnai renkasi ne LGK, bet mišrią lietuvių kalbos ir gestų kalbos formą, kartu naudodami ir balsu. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad 2011 m. vykusiame Lietuvos Respublikos gyventojų ir būstų surašyme labai mažai kurčiųjų nurodė lietuvių gestų kalbos kaip savo gimtąją kalbą. Tačiau įdomu, kad gestų kalbą kaip antrąją (negimtąją) nurodė per 800 žmonių, kurių dauguma, ko gero, yra kurtieji. Visa tai rodo tam tikrą kurčiųjų nepasitikėjimą gestų kalba kaip visaverte kalba.

Taip pat svarbu paminėti įvairius kurčiųjų renginius, kuriuose aiškiai vyrauja kurčiųjų kultūrai svetimos imituojamasis dainos kalkine gestų kalba, tačiau labai retai atliekama gestų kalbos poezija ir kiti gestų kalbos meno kūriniai. Iki šiol kiekvienais metais vyksta tradicinis kurčiųjų poezijos pavasaris, kuriame lietuviškai kuriamą poeziją skaito klausos negalę turintys asmenys, kuriems lietuvių kalba yra gimtoji kalba, tačiau gestų kalba kuriamos poezijos ir kitų žanrų kūrinių tradicijos nebandoma įtvirtinti.

Visus šiuos reiškinius iš dalies galima argumentuoti tuo, kad gestų kalba kaip gimtoji kalba kurčiųjų mokyklose pradėta mokyti tik prieš 15 metų, tačiau iki šiol ne visose mokyklose pakankamai

² Ramonienė ir kt., Lingvodidaktikos terminų žodynas. Vilniaus universiteto leidykla. 2012, 42 p.

akcentuojami kurčiųjų kalbinės ir kultūrinės tapatybės klausimai. Tam trūksta tiek tinkamos mokomosios medžiagos, tiek kompetentingų LGK kaip gimtosios kalbos mokytojų kurčiųjų mokyklose.

1.1.2.2 Lietuvių gestų kalbos vertinimas girdinčiųjų visuomenėje

Daugumos girdinčiųjų požiūris į lietuvių gestų kalbą vis dar yra stereotipinis (apie dažniausius stereotipus žr. aukščiau). Nors Lietuvos kurčiųjų draugija ir bendruomenės nariai deda vis didesnes pastangas, kad visuomenė sužinotų daugiau apie kurtumą ir gestų kalbą, tikro supratimo kol kas nėra nei apie lietuvių gestų kalbą, nei apie kurčiųjų bendruomenę kaip kalbinę mažumą.

2011-2012 m. atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvos žiniasklaidoje asmenys su klausos negale vis dar stigmatizuojami, ir vienas iš šios stigmatizacijos aspektų yra netinkamų terminų „kurčėnyblys“ ir „nebylys“ naudojimas³. Taip pat šio tyrimo autorė daro išvadą, kad žiniasklaidoje pasigendama teigiamo kurčiųjų įvaizdžio kūrimo, nepakankamai informuojama apie kurčiųjų interesus ginančias institucijas, ir kad apie kurčiuosius dažniausiai kalba ne patys kurtieji, bet girdintieji (kas taip yra vienas stigmatizacijos aspektų)⁴.

Pozityvios informacijos apie kurčiuosius ir lietuvių gestų kalbą pastaraisiais metais vis daugėja. Ypač didelį postūmį lėmė aktyvi Lietuvos kurčiųjų draugijos veikla (tarptautinė kurčiųjų savaitė ir kiti renginiai), LGK pripažinimo 20-mečio minėjimas ir su juo susijusi informacijos sklaida. Svarbios ir Lietuvos kurčiųjų draugijos organizuojamos paskaitos kai kuriose bendrojo lavinimo mokyklose, tačiau jose turi galimybę dalyvauti tik nedidelė dalis šalies moksleivių.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad žiniasklaida vis dažniau kalbina pačius kurčiuosius ir pateikia juos pozityviai, kaip įdomias asmenybes.⁵ Tokio pobūdžio informacijos vaidmuo kuriant teigiamą kurčiųjų kaip kalbinės mažumos įvaizdį yra labai svarbus. Vien informacijos pateikimas apie kurčiuosius ir gestų kalbą nėra toks veiksmingas, kaip tiesioginė patirtis, matant sėkmingus kurčiuosius, gyvenančius visavertį gyvenimą ir kalbančius gestų kalba. Kuo toks girdinčiųjų kontaktas su kurčiaisiais dažnesnis ir įvairesnis, tuo efektyviau jis keičia nuostatas. Todėl turi būti ieškoma būdų, kad kurtieji kuo dažniau ir įvairiau bendrautų su girdinčiaisiais⁶.

³ Neįgaliųjų teisių komitetas „Baigiamosiose pastabose dėl pirminės Lietuvos ataskaitos“ taip pat reiškia susirūpinimą dėl menkinamą konotaciją turinčio žodžio „kurčėnyblys“ dažno naudojimo.

⁴ Saifulinaitė J., Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų vaizdavimo ypatumai Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje. Žurnalistikos tyrimai, Nr. 5. 2012, 53-97 psl.

⁵ Pavyzdžiui, „Eurovizijos“ vertėja į gestų kalbą Laura Valytė, keliautojas Rokas Kovalskis, pasaulio kurčiųjų grožio konkurso nugalėtoja Vaiva Žymantaitė ir kt.

⁶ Krausneker V., Sign Language Studies, Ideologies and Attitudes toward Sign Languages: An Approximation. 2015.

1.1.3 Lietuvių gestų kalbos kaip užsienio kalbos mokymas

Lietuvių gestų kalbos kaip užsienio kalbos mokymas yra vienas iš veiksmingiausių būdų formuoti teigiamas visuomenės nuostatas LGK ir kurčiųjų bendruomenės atžvilgiu. Tikrosios (ne kalkinės) LGK kursai girdintiesiems pradėti organizuoti 2002 metais, vykdamas Surdologijos centro projektą pagal programą Phare 2000 Access. Tai buvo visoje Lietuvoje organizuojami LGK kursai tėvams. Tais pačiais metais Vilniaus kolegijoje pradėti mokytis LGK vertėjai. Nuo 2004 m. imti organizuoti LGK kursai įvairioms tikslinėms grupėms pagal 2004 m. valstybinę gestų kalbos vartojimo programą, vėliau mokymai organizuoti pagal 2005-2008 m. lietuvių gestų kalbos vartojimo ir vertėjų paslaugų teikimo programą. 2006-2007 m. Surdologijos centro projekte, iš dalies finansuotame ES struktūrinių fondų lėšomis, LGK mokėsi apie 350 surdopedagogų. Iki šiol kiekvienais metais Surdologijos centre vyksta gestų kalbos kursai socialiniams darbuotojams, policininkams ir ugniagesiams, medicinos darbuotojams. Iš viso nuo 2002 m. Surdologijos centro organizuojamuose kursuose dalyvavo per 2000 žmonių.

VDU Užsienio kalbų institutas nuo 2007 m. siūlo studijuoti lietuvių gestų kalbą kaip laisvai pasirenkamą dalyką, kurį iki 2016 m. jau studijavo beveik 500 studentų. 2009 ir 2010 m. LGK kaip laisvai pasirenkamas dalykas buvo siūlytas ir VU Filologijos fakultete - abu kartus buvo surinktos pilnos grupės (po 22 studentus). 2016 m. LGK pradėta dėstyti ir LSMU, kur šiuo metu jos mokosi per 50 studentų. Visa tai rodo, kad LGK kaip užsienio kalbos nori mokytis labai daug girdinčiųjų. Toks gestų kalbos populiarumas būdingas ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, amerikiečių gestų kalba yra ketvirta pagal populiarumą užsienio kalba JAV aukštosiose mokyklose, nedaug tenusileidžianti trečioje vietoje esančiai vokiečių kalbai. Tačiau šiuo metu LGK kaip užsienio kalbos mokytis siūloma tik trijose Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Tai, kad gestų kalbos būtų mokomasi aukštosiose mokyklose kaip akademinio dalyko, labai svarbu keliant gestų kalbos prestižą visuomenėje, ypač Lietuvoje, kur aukštosiose mokyklose mokosi per 40 proc. abiturientų. Tačiau norint įtvirtinti LGK mokymą aukštosiose mokyklose, būtina užtikrinti mokymo kokybę, remiantis "Bendraisiais Europos kalbų mokymo, mokymosi ir vertinimo metmenimis" (BEKM). Pastaraisiais metais dauguma Europos Sąjungos valstybių pereina prie gestų kalbos mokymo remiantis BEKM. Didelį postūmį tam davė 2012 - 2015 m. Europos Tarybos Šiuolaikinių Europos kalbų centro projektas PRO-SIGN ("Gestų kalbos ir bendrieji Europos kalbų metmenys"), kuriame dalyvavo ir VK PDF atstovas, ir kurio metu Metmenys buvo pritaikyti gestų kalboms. Taip pat labai svarbus LGK mokymo kokybei užtikrinti buvo 2013-2015 m. vykęs projektas „Vilniaus kolegijos Pedagogikos fakulteto ryšių su socialiniais partneriais stiprinimas suteikiant

lietuvių gestų kalbos mokytojams kvalifikaciją“, kurio metu parengta nemažai mokytojų, gebančių mokyti LGK kaip antrosios kalbos remiantis BEKM. Taip pat paminėtina, kad 2015 m. pradėta rengti A1 lygio LGK mokymo programa, remiantis BEKM.

1.1.4 Pagrindinės grėsmės, kylančios gestų kalboms ir kurčiųjų bendruomenėms

Gestų kalboms negresia išnykimas, kol yra kurčiųjų bendruomenės. Lietuvių gestų kalba išgyveno pogrindyje visą oralizmo laikotarpį, neturėdama rašto formos, neužfiksuota jokiam žodyne ir vaizdo įrašuose, perduodama iš kartos į kartą, nors girdintieji pedagogai ir tėvai dėjo visas pastangas, kad kurtieji kalbėtų lietuviškai. Tačiau XXI amžiaus technologijų ir genetikos mokslo pažanga ėmė kelti rimtą pavojų pasaulio kurčiųjų bendruomenėms, ypač labiau išsivysčiusiose šalyse.

Visuotinė kochlearinė implantacija ir genetiniai tyrimai šiuo metu įvardijama kaip pagrindinė grėsmė kurčiųjų bendruomenės ir kartu gestų kalbų išnykimui. Vienintelis būdas bent kiek atsverti ar pristabdyti šiuos procesus yra kelti gestų kalbų prestižą, siekiant, kad visuomenė iš tiesų pripažintų LGK kaip visavertę kalbą, kuri pati viena (be medicininių ar genetinių intervencijų) gali užtikrinti kurtiesiems visavertį gyvenimą. Tai taip pat reiškia, kad kurtumas turi būti imtas vertinti ne kaip negalė, o kaip išskirtinis bruožas ir vertybė. Pasaulio kurčiųjų federacija, taip pat kitos tarptautinės ir nacionalinės kurčiųjų organizacijos iš principo neprieštarauja kochlearinių implantų operacijoms, tačiau primygtinai rekomenduoja implantuotiems vaikams sudaryti sąlygas kuo anksčiau išmokti ir vartoti gestų kalbą, kadangi KI patys savaime negarantuoja visaverčio vystymosi. Paminėtini atvejai, taip pat ir Lietuvoje, kai moksleiviai su KI po nesėkmingų bandymų mokytis integruotai bendrojo lavinimo mokyklose ateina į kurčiųjų mokyklas.

Kurtieji iš prigimties yra dvikalbiai, todėl, nepriklausomai nuo klausos sutrikimo lygio, privalo turėti teisę augti dvikalbiai⁷. Nors apie kochlearinę implantaciją yra daug prieštarūnų nuomonių, yra tikrai žinoma, kad ne visos operacijos pavyksta ir dažnai vaikas su KI auga kaip neprigirdintis. Taigi, žodinės kalbos ir gestų kalbos dvikalbystė turėtų būti šių vaikų teisė, užtikrinama valstybės (daugiau apie tai žr. 2.1.5 “Kurčiųjų ugdymas”). Būtina pabrėžti, kad gestų kalbos mokėjimas negali turėti jokio neigiamo poveikio žodinės kalbos vystymuisi, tačiau gali turėti daug teigiamų pasekmių.

Tiek didžiosios dalies girdinčiųjų visuomenės, tiek Lietuvos politikų požiūrį į kurtumą ir kochlearinę implantaciją puikiai iliustruoja ši citata: „Kochleariniai implantai – pažangiausias būdas kurtumo problemoms spręsti, padedantis visavertei kurčiųjų socialinei integracijai visuomenėje. Tikiu,

⁷ Grosjean F. 2001. The Right of the Deaf Child to Grow Up Bilingual. Sign Language Studies 1(2). 110-114.

kad investicijos į mūsų vaikų gyvenimo kokybę, jų galimybę visavertiškai pažinti pasaulį, sugrįš dešimteriopai, nes sveika visuomenė – tai kurianti, produktyvi visuomenė.“ (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=147467).

Čia svarbu atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje 100 proc. kompensuojamos kochlearinės implantacijos operacijos, tačiau jokia kita alternatyva nekompensuojama. Jei tėvai norėtų ne operuoti vaiką, o mokytis LGK, jiems turėtų būti sudarytos sąlygos tai daryti darbo metu, apmokant mokymuisi skirtą darbo laiką iš valstybės biudžeto (kaip, pavyzdžiui, Norvegijoje). Tai, kad tokia alternatyva nėra sudaryta, yra diskriminuojamojo pobūdžio reiškinys.

Kadangi Lietuvoje implantuojama vis daugiau kurčiųjų vaikų, o po implantacijos jie lanko bendrojo lavinimo mokyklas, mokinių skaičius Lietuvos kurčiųjų mokyklose smarkiai mažėja. Daugumoje Europos Sąjungos valstybių kurčiųjų mokyklos arba išvis uždaromos, arba jose mokosi labai mažai vaikų, daugiausia su kompleksinėmis negalėmis. Tačiau kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Švedijoje, nemažai vaikų su kochleariniais implantais lanko bilingvines kurčiųjų mokyklas, o jų tėvai mokosi švedų gestų kalbos. Tai vyksta tik aktyvios valstybės vykdomos gestų kalbos politikos dėka.

Kurčiųjų mokyklos visą laiką buvo labai svarbios lietuvių gestų kalbos perdavimui ir išsaugojimui (kaip jau minėta, apie 90 proc. kurčiųjų gestų kalbą išmoksta ne iš savo tėvų, bet iš kurčiųjų bendraamžių). Drastiškai sumažėjus kurčiųjų vaikų skaičiui, vienintelė alternatyva kurčiųjų mokykloms gali tapti įtraukusis ugdymas (žr. 2.1.5 “Kurčiųjų ugdymas”). Tačiau vaizdo įrašai, internetas, galimybė bendrauti gestų kalba per atstumą ir kitokie technologiniai sprendimai gali iš dalies kompensuoti mokyklų vaidmenį išsaugant ir perduodant gestų kalbą ir kurčiųjų kultūrą. Čia svarbus vaidmuo turėtų tekti tokioms valstybės remiamoms priemonėms, kaip kurtiesiems skirtos laidos gestų kalba per televiziją, interneto televizija gestų kalba, periodiniai leidiniai gestų kalba ir pan. Kadangi lietuvių gestų kalba, skirtingai nuo kitų mažumų kalbų, yra vartojama tik Lietuvoje ir laikytina ypatingu kalbiniu ir kultūriniu paveldu, valstybė turi skirti išskirtinį dėmesį jos išsaugojimui ir puoselėjimui.

1.1.5 Išvados

Lietuvos kurčiųjų draugija aktyviai remia ir bando įtvirtinti sociokultūrinę kurčiųjų bendruomenės sampratą tiek tarp kurčiųjų, tiek girdinčiųjų visuomenėje. Pagal šią sampratą, lietuvių gestų kalba yra kalbinis ir kultūrinis kurčiųjų bendruomenės pagrindas. Taip pat lietuvių gestų kalba ir kurčiųjų kultūra yra unikalūs Lietuvos paveldas, kurį būtina išsaugoti ir puoselėti.

Lietuvos kurčiųjų bendruomenei, o kartu ir lietuvių gestų kalbai, kyla nemažos grėsmės dėl to, kad dauguma kurčiųjų vaikų implantuojami ir neturi galimybių mokytis bei naudoti gestų kalbos. Lietuvos kurčiųjų draugija primygtinai mano, kad vaikai su kochleariniais implantais vis tiek turi mažesnę arba didesnę klausos sutrikimą, todėl jiems turi būti garantuojama teisė augti dvikalbiams, tai yra mokytis ne tik lietuvių, bet ir gestų kalbos.

Naujų technologijų keliamų grėsmių akivaizdoje lietuvių gestų kalbos ir Lietuvos kurčiųjų bendruomenės ateitis didele dalimi priklauso nuo žmonių – politikų, kurčių vaikų tėvų ir pačių asmenų su klausos negale (įskaitant ir kochlearinių implantų naudotojus) - sprendimų ir veiksmų, o šie sprendimai labiausiai priklauso nuo lietuvių gestų kalbos prestižo ir požiūrio į kurčiųjų bendruomenę. Dabartiniai tėvų ir asmenų su klausos negale pasirinkimai didele dalimi rodo kol kas nepakankamą lietuvių gestų kalbos prestižą, vertinant ją kaip nelygiavertę lietuvių kalbai.

Nepakankamas lietuvių gestų kalbos prestižas remiasi tam tikromis stereotipinėmis girdinčiųjų nuostatomis, kurioms keisti būtina ne tik informacijos sklaida, bet ir emociniai faktoriai, atsirandantys esant tiesioginiam kontaktui su gestų kalba ir kurčiaisiais.

1.2 Išvados, užsienio šalių patirtimi paremti siūlymai pokyčiams

1. Siekiant stiprinti lietuvių gestų kalbos kaip lygiavertės kalbos faktinį pripažinimą kurčiųjų bendruomenėje, kurčiųjų kalbinę ir kultūrinę savimonę bei savivertę, turi būti organizuojami tęstiniai seminarai kurtiesiems ir asmenims su klausos negale, supažindinant juos su kultūrine kurtumo samprata, kurtystės ir kurtumo dovanos sampratomis, lietuvių gestų kalbos specifika, analizuojamas gestų kalbos ir tapatybės santykis.

2. Siekiant užtikrinti kokybišką, kurčiųjų kalbinę ir kultūrinę savimonę bei savivertę ugdančią LGK kaip gimtosios kalbos mokymą, turi būti rengiamos kokybiškos LGK kaip gimtosios kalbos mokymo priemonės ir nuolat tobulinama LGK kaip gimtosios kalbos mokytojų kvalifikacija.

3. Siekiant stiprinti lietuvių gestų kalbos prestižą tarp kurčiųjų ir girdinčiųjų bei puoselėti kurčiųjų kultūrą ir meninę saviraišką, turi būti skatinamas gestų kalbos menas ir poezija; Lietuvos kurčiųjų draugija, ypač jos teritoriniai padaliniai (reabilitacijos centrai) turi organizuoti gestų kalbos meno ir poezijos seminarus bei kasmetinius respublikinius konkursus. Taip pat su gestų kalbos menu ir poezija, kaip kultūriniu Lietuvos paveldu, turi būti supažindinta plačioji visuomenė ir literatūrinio meno atstovai.

4. Siekiant stiprinti visuomenės supratimą apie kurčiuosius kaip kalbinę ir kultūrinę mažumą bei lietuvių gestų kalbą kaip lygiavertę žodinėms kalboms, taip pat išgyvendinti diskriminuojančią

terminą kurčnebylys ir neigiamą požiūrį į kurčiuosius, visose bendrojo lavinimo mokyklose turi būti įtraukti trumpi moduliai apie kurčiuosius ir gestų kalbą; už tai turi būti atsakinga LR ŠMM. Šiam tikslui įgyvendinti turi būti parengta speciali informacinė-mokomoji internetinė svetainė, kurioje būtų pateikiama metodinė medžiaga mokytojams ir interaktyvi medžiaga įvairių klasių moksleiviams. Šią svetainę turėtų rengti Lietuvos kurčiųjų draugija arba jai pavaldi institucija. Taip pat turi būti tęsiamas gyvų paskaitų mokyklose apie LGK ir kurčiuosius, kurias vestų LKD ir LKJA atstovai, organizavimas.

5. Siekiant įtvirtinti LGK kaip lygiavertės žodinėms kalboms statusą ir populiarinti šią kalbą, visos pagrindinės aukštosios mokyklos turėtų siūlyti mokytis LGK kaip vienos iš užsienio kalbų; bendradarbiaujant su aukštųjų mokyklų užsienio kalbų centrais turi būti aptartos galimybės tai padaryti kuo greičiau.

6. Siekiant įtvirtinti LGK kaip užsienio kalbos mokymą, atitinkantį kitų kalbų mokymo standartus, turi būti parengta LGK mokėjimo lygių (remiantis Bendraisiais Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenimis) nustatymo sistema bei sukurta mokomosios medžiagos platforma, skirta savarankiškam mokymuisi, kurioje būtų struktūruotai, pagal kalbos lygius (nuo A1 iki B2, remiantis BEKM), patalpinta visa turima LGK mokomoji medžiaga ir rengiamos naujos priemonės. Šioje platformoje pateikiama medžiaga turėtų būti siejama su nacionaliniu LGK tekstynu ir internetiniu žodynu, ir atlikti norminamąją funkciją (žr. XX sk. "Norminimas"). Šiuos darbus turėtų vykdyti Lietuvos kurčiųjų draugija arba jai pavaldus metodinis centras, esant reikalui bendradarbiaudamas su Vilniaus kolegija.

7. Siekiant užtikrinti LGK kaip antrosios kalbos mokymo kokybę, turi būti sudarytas LGK mokytojų registras. Šie mokytojai turi nuolat kelti savo kvalifikaciją. Tam reikia rengti kasmetinius LGK kaip antrosios kalbos mokytojų apmokymo seminarus. Visos institucijos, organizuojančios LGK kursus (per įvairius projektus, kaip laisvai pasirenkamą dalyką ir pan.), turi būti įpareigosos samdyti tik LGK mokytojus, esančius šiame registre. Registrą administruoti ir mokytojų kvalifikaciją kelti turi Lietuvos kurčiųjų draugija arba jai pavaldus metodinis centras, esant reikalui bendradarbiaudamas su Vilniaus kolegija.

8. Siekiant propaguoti lietuvių gestų kalbą visuomenėje, turi būti toliau vykdomi LGK kursai įvairioms vartotojų grupėms: visuomenės nariams, socialiniams. Baziniai kursai turi tapti privalomi visiems policijos ir sveikatos priežiūros sistemos darbuotojams bei ugniagesiams, tačiau pagrindinis jų tikslas turi būti supažindinti su kurčiaisiais ir bendravimo su jais principais (kartu ir naudojimosi

vertėjo paslaugomis principais). LGK kursus turėtų vykdyti Lietuvos kurčiųjų draugija arba jai pavaldus metodinis centras.

9. Siekiant įtvirtinti visuomenėje ir kurčiųjų bendruomenėje LGK kaip kalbinės ir kultūrinės mažumos kalbos vertinimą, taip pat skleisti informaciją apie šios bendruomenės gyvenimą, turi būti užtikrintas savaitgalio televizijos laidos lietuvių gestų kalba finansavimas (šalia kitų tautinių mažumų laidų).

10. Siekiant tinkamai planuoti darbus, nustatyti tikrąjį poreikį, vykdyti kitokius tyrimus, informuoti kurčiųjų bendruomenę, labai svarbu žinoti bent apytikslį gestų kalbos vartotojų skaičių. Todėl turi būti sukurta sistema, kuria būtų galima registruoti visus LGK vartotojus.

11. Įvairias paslaugas kurtiesiems teikiančių įstaigų (taip pat ir LGK vertėjų centrų, kurčiųjų ugdymo įstaigų) vadovams turi būti privalomas reikalavimas mokėti lietuvių gestų kalbą bent A2 lygiu ir išlaikyti kurčiųjų bendruomenės pažinimo testą. Jei konkurse pareigoms užimti tinkamo kandidato nėra, naujam vadovui, taip pat esamiems vadovams, turi būti numatytas terminas šiems reikalavimams įgyvendinti. Ši tvarka turėtų įsigaliooti tik tuomet, kai bus parengta LGK mokėjimo lygių nustatymo tvarka ir kurčiųjų bendruomenės pažinimo testai.

12. Ministerijų lygiu (SAM, SADM, ŠMM) turi būti įtvirtinta nuostata, kad vaikai su kochleariniais implantais yra vaikai su klausos negale (iš tiesų jie gauna tokias pačias išmokas). Taip pat būtina aktyviai veikti ir ieškoti galimybių, esant reikalui inicijuojant reikiamus tyrimus, įstatymais garantuoti visų vaikų su klausos negale (taigi ir su KI) teisę į dvi kalbas – lietuvių kalbą ir gestų kalbą, ir šią teisę užtikrinti ugdymo procese.

13. Turi būti ieškoma būdų, kad tėvams, implantuojantiems savo vaikus, būtų privaloma susipažinti su kurčiųjų bendruomene ir gestų kalba, atskleidžiant pozityvius gestų kalbos bendruomenės aspektus ir įtvirtinant supratimą apie dvikalbystę kaip natūralų ir pozityvų reiškinį. Taip pat turi būti sudarytos visos reikiamos sąlygos visiems klausos negalę turinčių vaikų tėvams mokytis lietuvių gestų kalbos. Kokios yra tam reikiamos sąlygos, turi būti nustatyta atlikus išsamų tyrimą.

2. Sąlygų naudotis lietuvių gestų kalba kaip priemone bendrauti, gauti ir skleisti informaciją sudarymas: teisinis reglamentavimas, priemonės įtvirtintoms nuostatomis įgyvendinti

2.1 Situacijos analizė ir išvados

2.1.1 Teisinis lietuvių gestų kalbos statusas

Lietuvių gestų kalba yra pripažinta gimtąja kurčiųjų kalba šiais teisės aktais:

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gegužės 4 d. nutarimu Nr. 630 „Dėl kurčiųjų gestų kalbos pripažinimo gimtąja kalba“ (Žin., 1995, Nr. 38-948) tokia formuluote: “Lietuvos Respublikos Vyriausybė n u t a r i a: Oficialiai pripažinti Lietuvos Respublikos kurčiųjų gimtąja kalba gestų kalbą, suteikiant jiems galimybę gimtąja kalba pasirinkti ir tėvų kalbą”;

- 1996 m. spalio 22 d. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymo 2, 12, 13, 25, 26, 27, 28 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymu Nr. I-1587, kur įstatymo 2 straipsnis papildomas 11 dalimi: „Gestų kalba yra kurčiųjų gimtoji kalba“ (šiuo metu galiojančios redakcijos LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 4 straipsnis).

Taip pat gestų kalba minima LR Švietimo įstatyme, kur pripažįstama kurčiųjų teisė mokytis gimtosios (gestų) kalbos: “Kurčiamajam ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklose, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, sudaromos sąlygos mokytis gimtosios (gestų) kalbos”.

Lyginant su gestų kalbų pripažinimu kitose valstybėse, LGK teisinis statusas šiuo metu yra nepakankamas. De Meulder, aptardama teisinį gestų kalbų pripažinimą skirtingose pasaulio valstybėse, skiria eksplicitinį ir implicitinį gestų kalbų pripažinimą. Tikroju pripažinimu laikomas tik eksplicitinis pripažinimas – kai gestų kalba pripažįstama su kalbų statusu arba kalbų teisėmis susijusiuose teisės aktuose⁸. Tokiu lygiu gestų kalbos yra pripažintos tik 31-oje pasaulio valstybėje (2015 m. duomenimis), tarp kurių Lietuva nepatenka. Lietuva patenka tarp tų valstybių, kur gestų kalbos yra minimos tik neįgaliųjų, švietimo, lygybės ir kitokiuose įstatymuose.

⁸ De Meulder M., Sign Language Studies, The Legal Recognition of Sign Languages, 2015, 498 p.

Ekspicitinis gestų kalbos pripažinimas reiškia, kad kurtieji vienaip ar kitaip pripažįstami kaip kalbinė ir kultūrinė mažuma⁹. Tokio pripažinimo būdai gali būti įvairūs, pavyzdžiui, pripažinimas konstitucijoje (iš Europos Sąjungos valstybių, gestų kalba įteisinta Suomijos, Austrijos, Vengrijos ir Portugalijos konstitucijose, iš viso 11-oje pasaulio valstybių), bendruose kalbos įstatymuose (pvz., Latvijoje¹⁰, Estijoje¹¹, Švedijoje), atskirais gestų kalbos įstatymais arba aktais (Slovakijoje, Slovėnijoje, Belgijoje, Lenkijoje ir kt.).

Nors aukščiausio lygio gestų kalbos pripažinimu laikomas įteisinimas konstitucijoje, jis negarantuoja kurčiųjų kalbinių teisių užtikrinimo. Štai Austrijoje kurtiesiems valstybė neužtikrina neturi jokių kalbinių ar kitokių susijusių teisių¹². Naujosios Zelandijos konstitucijoje 2006 metais NZSL pripažinta kaip viena iš trijų oficialių kalbų (šalia anglų ir maorių kalbų), tačiau 2013 metais Žmogaus teisių komisijos atliktas išsamus tyrimas parodė, kad valstybė neužtikrina tokios gestų kalbos politikos, kokią turėtų užtikrinti. Ypač nepakankamas buvo teisės į gestų kalbą kurčiųjų ugdyme ir ankstyvoje vaikystėje užtikrinimas. Taip pat svarbu paminėti, kad tik po šio Žmogaus teisių komisijos tyrimo valstybė įsipareigojo daugiau dėmesio ir lėšų skirti probleminėms sritims ir sudarė NZSL konsultacinę tarybą, kuri turi planuoti ir prižiūrėti gestų kalbos politiką¹³.

Svarbu paminėti, kad pastaraisiais metais gestų kalbos daugiausia pripažįstamos atskirais gestų kalbos įstatymais (2015 m. Suomijoje ir Serbijoje, 2011 m. Lenkijoje, 2010 m. Katalonijoje ir t.t.). Pavyzdžiui, Suomijoje gestų kalba buvo įteisinta konstitucijoje dar 1995 metais, tačiau kadangi tai neužtikrino tinkamos apsaugos gestų kalbai, 2015 metais patvirtintas atskiras gestų kalbos įstatymas¹⁴. Kitas svarbus dalykas, kad šalia pagrindinio gestų kalbos įstatymo, užtikrinančio bendrus valstybės įsipareigojimus puoselėti gestų kalbą ir užtikrinti jos vartojimą, atskiros nuostatos dėl gestų kalbos įtraukiamos į kitus įstatymus – švietimo, informavimo, ankstyvosios vaikystės ir kt. (Suomijoje), televizijos (Čekijoje, kur televizijos įstatyme nurodoma, kiek procentų laidų turi būti titruojama ir kiek procentų verčiama į gestų kalbą).

Šalia įvairių gestų kalbas pripažįstančių teisės aktų, papildomų įsipareigojimų dėl gestų kalbos vartojimo valstybėms suteikia JTO Neįgaliųjų teisių konvencija, kurią jau ratifikavo 168 pasaulio

⁹ De Meulder M., *Sign Language Studies, The Legal Recognition of Sign Languages*, 2015, Volume 15, no. 4, 499 p.

¹⁰ 1999 m. valstybinės kalbos įstatyme įteisinama ši nuostata dėl latvių gestų kalbos: “Valstybė turi užtikrinti latvių gestų kalbos plėtrą ir vartojimą bendraujant su kurčiaisiais”

¹¹ 2007 m. Estijos kalbų akto 3 dalyje pripažįstama, kad “Estų gestų kalba yra nepriklausoma kalba, gestais rodoma estų kalba yra estų kalbos forma”. Toliau (4 dalyje) nurodoma, kad valstybė turi skatinti estų kalbos, estų gestų kalbos ir gestais rodomos estų kalbos vartojimą ir plėtrą.

¹² Krausneker V. 2008. *The Status of Sign Languages*

¹³ McKee R. And V. Manning, *Sign Language Studies, Evaluating Effects of Language Recognition on Language Rights and the Vitality of New Zealand Sign Language*, 2015, Volume 15, no. 4. 473-497.

¹⁴ Šio įstatymo vertimas į anglų kalbą prieinamas čia: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2015/en20150359.pdf>

valstybės, tarp kurių yra ir Lietuva (ratifikavo 2010 metais.). Nuostatos dėl gestų kalbos įtvirtintos šiuose konvencijos straipsniuose: 2 straipsnyje pripažįstama, kad gestų kalba yra kalba, 9 straipsnyje nurodoma sudaryti galimybes naudotis profesionalių gestų kalbos vertėjų paslaugomis, 21 straipsnyje valstybės įsipareigoja užtikrinti teisę naudotis saviraiškos laisve ir laisve reikšti savo nuomonę, įskaitant laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas lygiai su kitais asmenimis gestų kalba, 24 straipsnyje nurodoma sudaryti sąlygas mokytis gestų kalbos ir skatinti kurčiųjų bendruomenės kalbinį identitetą, įdarbinti gestų kalbą mokančius mokytojus, taip pat kurčiuosius, ir apmokyti visuose švietimo lygmenyse dirbančius specialistus ir personalą, 30 straipsnyje raginama užtikrinti teisę į savo konkretaus kultūrinio ir kalbinio tapatumo pripažinimą, įskaitant gestų kalbą ir kurčiųjų kultūrą.

Šalia Neįgaliųjų teisių konvencijos, Lietuvos Respublika yra įsipareigojusi laikytis tokių dokumentų, kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, kuriuose nusakomos pamatinės žmogaus teisių ir laisvių vertybės. Vienas iš esminių šių dokumento principų – draudžiama asmenis diskriminuoti kalbos pagrindu disponuojant visomis teisėmis ir laisvėmis, numatytomis šiuose tarptautiniuose dokumentuose.

Nors Lietuvoje teisinis gestų kalbos statusas yra nepakankamas, valstybė nuosekliai finansuoja gestų kalbos vartojimo ir plėtros priemones per specialias gestų kalbos vartojimo programas ir priemonių planus:

- 1998 – 2003 metų valstybinė gestų kalbos vartojimo programa;
- 2005–2008 metų lietuvių gestų kalbos vartojimo ir vertėjų paslaugų teikimo programa;
- 2009–2012 metų lietuvių gestų kalbos vartojimo ir vertėjų paslaugų teikimo programa;
- 2013–2017 metų lietuvių gestų kalbos vartojimo priemonių planas (įgyvendinamas ŠMM);
- 2013–2017 metų lietuvių gestų kalbos vertėjų paslaugų teikimo priemonių planas (įgyvendinamas SADM).

Toliau bus apžvelgta, kaip šiomis programomis ir struktūrinių fondų projektais finansuojama gestų kalbos politika realiai įgyvendinama pagrindinėse srityse:

1. gestų kalbos tyrimas ir norminimas;
2. vertimo paslaugų teikimas;
3. aplinkos pritaikymas ir informacijos prieinamumas;
4. kurčiųjų ugdymas.

2.1.2 LGK tyrimai ir norminimas

Kurčiųjų vartojamos gestų kalbos pradėtos tyrinėti tik 20 a. antroje pusėje. Per tą laiką atlikti tyrimai parodė, kad gestų kalbos yra visavertės kalbos, turinčios savitą gramatiką, nustatyti ir išsamiai aprašyti įvairių gestų kalbų fonologijos ir gramatikos bruožai: gestų sudarantys elementai, morfologija, erdvės naudojimas, intonacija, žodžių tvarka sakinyje ir kt. Atliekami tyrimai ir gestų kalbų lyginimas taip pat leidžia daryti išvadą, kad gestų kalbų gramatika yra labai panaši, daugiausia skiriasi leksika. Tačiau aišku ir tai, kad LGK yra atskira gestų kalba, kurią taip pat būtina tyrinėti – tiek gramatiką, tiek leksiką.

Viena svarbiausių priežasčių, kodėl būtina tyrinėti LGK gramatiką ir leksiką, yra būtinybė sunorminti LGK. Šiuo metu Lietuvoje vartojama daug skirtingų LGK variantų. Kai kurie iš jų gali būti regioniniai – skirtinguose miestuose gali skirtis kai kurie gestai, tačiau to pagrindžiančių tyrimų nėra. Didesni skirtumai pastebimi tarp skirtingo amžiaus ir skirtingo klausos sutrikimo lygio grupių. Iš dalies skiriasi jaunimo ir vyresniosios kartos kurčiųjų, taip pat kurčiųjų, apkurtusiųjų ir neprigirdinčiųjų vartojami gestai (ypač naujai atsirandančios sąvokos), tačiau pagrindiniai skirtumai susiję su lietuvių kalbos daroma įtaka gestų kalbai. Dalis apkurtusiųjų ir neprigirdinčiųjų, kuriems lietuvių kalba yra gimtoji, vartoja lietuvių kalbą ir gestų kalbą vienu metu, tačiau jų gestų kalba gali būti labai skirtinga – vieni rodo tik atskirus gestus be jokios gestų kalbos gramatikos, kiti vartoja kai kurias gramatikos priemones (pavyzdžiui, kaito gestus kryptimi, bet nevirtuoja kiekinių daiktavardžių), dar kitų gestų kalbos gramatika yra beveik visavertė (tačiau laikomasi lietuviškos žodžių tvarkos ir pan.). Ne tik apkurtusieji ar neprigirdintieji, bet dažnai ir kurtieji, ypač vyresniosios kartos, vienu metu vartoja gestų kalbą ir lietuvių kalbą, tačiau jų santykis priklauso tiek nuo kalbėtojo, tiek nuo pašnekovo, tiek nuo situacijos (oficialumo, temos, pirminio šaltinio ir kt.). Visa tai būdinga ir kitų šalių gestų kalboms, ypač išsamiai šie kalbų maišymo reiškiniai aprašyti amerikiečių gestų kalboje¹⁵.

Esant tokiai įvairovei LGK variantų, natūraliai kyla poreikis turėti vieną bendrinę LGK, kurios būtų mokomi vertėjai, rengiamos LGK mokymo priemonės (tiek kurtiesiems, tiek girdintiesiems), pateikiama oficiali informacija ir naujienos kurtiesiems internete ir kt. Ypač svarbu įtvirtinti bendrinę LGK ir ją sunorminti tampa dabar, kai dauguma kurčiųjų vaikų yra implantuojami ir dauguma jų LGK mokysis ne kaip gimtosios, o kaip antrosios kalbos.

Iki 1995 metų jokie LGK tyrimo ar norminimo darbai nebuvo atliekami. Nuo 1995 m., pripažinus LGK gimtąja kurčiųjų kalba, pradėtas leisti “Lietuvių gestų kalbos žodynas”. Jo pirminis

¹⁵ Lucas C. and C. Valli. 1992. Language Contact in the American Deaf Community. Academic press.

tikslas buvo norminti LGK, tad šiam darbui LKD buvo sudaryta gestų kalbos komisija. Tačiau kadangi nebuvo remiamasi jokiais gestų kalbos tyrimais, norminimas buvo suprastas klaidingai. Reikia pabrėžti, kad gestų kalbos komisijos nariai LGK laikė gramatiškai netaisyklinga, o kaip taisyklingą propagavo kalkinę gestų kalbą, t. y. lietuvių kalbos rodymą gestais. Tad iš tiesų žodynu buvo siekiama pateikti “taisyklingus” atitikmenis lietuvių kalbos žodžiams: pirmiausia iš lietuvių kalbos žodyno buvo atrinkti žodžiai, kuriems, komisijos narių manymu, buvo reikalingi atitinkami gestai, o tada, remiantis subjektyviu vertinimu, nusprendžiama, koks gestas tinkamiausias ir turi patekti į žodyną. Deja, kadangi komisijos nariai laikė LGK nepakankamai taisyklinga, į žodyną pateko nemažai gestų, kurių kurtieji iš vis nevartoja arba vartoja kitomis reikšmėmis. Kita vertus, į žodyną nepateko labai daug plačiai vartojamų gestų. Taigi, galų gale žodynas, kurio išleisti 5 tomai ir kuriame yra beveik 3000 gestų, neatliko norminamosios funkcijos ir tapo nevertingas.

Svarbu paminėti, kad su panašia situacija susidūrė dauguma valstybių, t. y. daug kur pirmieji žodynai buvo nevykę bandymai dirbtinai sunorminti gestų kalbą¹⁶. Ir dabar kai kuriose valstybėse nacionalinės kurčiųjų asociacijos puoseleja ir bando įtvirtinti kaip norminį variantą kalkinę gestų kalbos variantą.

Vis dėlto Lietuvoje nuo 2002 m. buvo pasirinktas kitas variantas. Kadangi tais metais Vilniaus kolegijoje buvo pradėti mokytį LGK vertėjai, reikėjo priimti sprendimą, kokį variantą pasirinkti vertėjams mokytį. Buvo nuspręsta pasirinkti ne dirbtinai “norminamą” žodynuose teikiamą variantą, bet natūraliai vartojamą Vilniaus kurčiųjų jaunimo iš kurčiųjų šeimų variantą. Svarbu paminėti, kad kurtieji iš kurčiųjų šeimų visada yra tie kalbos modeliai, iš kurių gestų kalbą išmoksta kurtieji, ateinantys į kurčiųjų ugdymo įstaigas iš girdinčiųjų šeimų, taigi šis variantas buvo pasirinktas neatsitiktinai. Tuo pat metų Surdologijos centre buvo pradėtos rengti įvairios LGK mokymo priemonės, ir čia pagrindiniai modeliai, kurie filmavosi savo natūraliai naudojama gestų kalba, buvo jauni kurtieji iš kurčiųjų šeimų¹⁷. Tie patys žmonės dalyvavo ir 2004 m. pradėtuose internetinio LGK žodyno rengimo darbuose.

Visi minėti darbai sudarė tvirtą pagrindą šiam LGK variantui pamažu įsitvirtinti kaip bendriniam. Tačiau norint tęsti šį procesą, aprašyti, norminti ir turtinti šį bendrinį LGK variantą, būtina vykdyti nuolatinį tyrimus ir jais remtis rengiant norminamąjį žodyną bei tinkamas mokymo priemones. Deja, internetinis LGK žodynas neatlieka ir kol kas negali atlikti norminamosios funkcijos,

¹⁶ Adam R., Standardization of Sign Languages. Sign Language Studies, 2015, Volume 15, no. 4., 434.

¹⁷ Ramūnas Rentelis, Loreta Lazauskaitė, Tomas Ivanauskas, Laura Valytė, Arūnas Bražinskas, Nijolė Petrauskaitė, Ieva Pečiulytė, Tomas Baltramaitis ir kiti.

o LGK gramatika nėra išsamiai aprašyta. Siekiant išsamiai ir patikimai ištirti gestų kalbų gramatiką bei leksiką ir parengti patikimus norminamuosius žodynus, daugumoje Europos Sąjungos valstybių kaupiami gestų kalbos tekstynai – filmuotų ir transkribuotų gestų kalbos tekstų rinkiniai. Pavyzdžiui, Vokietijoje Hamburgo universitetas vykdo 15 metų trukmės tekstyno projektą, kurio metu nufilmuojami 328 kurtieji iš visų Vokietijos regionų, visa filmuota medžiaga anotuojama specialia programa, atliekami įvairūs tyrimai, kuriais remiantis projekto pabaigoje bus parengtas išsamus norminamasis vokiečių gestų kalbos žodynas.

Lietuvoje LGK tyrimo ir norminimo darbai visiškai nutrūko, šią veiklą perėmus LR Švietimo ir mokslo ministerijai, o tiksliau – Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centrai. Mažėjant finansavimui, žodyno rengimo grupėje neliko kompetentingų žmonių. Nuo 2013 m. žodynas kasmet papildomas po 200 gestų, tačiau visiškai neaiškūs jų atrankos kriterijai, nemažai abejonių kelia ir bendra gestų aprašymo kokybė. Akivaizdu, kad tolesnis žodyno rengimas nesiremiant išsamiu tekstynu sunkiai įmanomas, ką jau kalbėti apie patikimus gramatikos tyrimus. O be šių darbų neįmanomas tolesnis LGK norminimas.

Bendrinės LGK įtvirtinimas ir norminimas yra sudėtingas kalbos planavimo procesas, kuriame turi dalyvauti įvairios institucijos ir kuriam turi pritarti pati kurčiųjų bendruomenė. Todėl labai svarbu, kad kurtieji suprastų norminimo poreikį ir vertintų bendrinės LGK modelius kaip autoritetingus kalbos vartotojus. Taip pat labai svarbu užtikrinti, kad LGK norminimas būtų kiek įmanoma natūralus procesas, t. y. kad propaguojamas bendrinis variantas būtų natūraliai vartojamas LGK variantas ir kad jo vartojimas būtų privalomas tik tam tikrose srityse, ypač LGK mokyme ir mokomųjų priemonių rengime, tačiau visi kiti LGK variantai turi būti gerbiami kasdieniame bendravime¹⁸.

2.1.3 Vertimo paslaugos

2.1.3.1 Gestų kalbos vertimo paslauga

Dažniausiai kurtieji susiduria su informacijos prieinamumo problema dviem aspektais – komunikaciniu, tiesiogiai negalėdami bendrauti dėl skirtingos kalbos, ir aplinkos pritaikymo nebuvimu, kuomet viešai skiriama informacija nepasiekia jų tinkamu būdu. Pagrindinis valstybės teikiamų paslaugų prieinamumo kurtiesiems rodiklis yra sąlygų į gestų kalbos vertimo paslaugas užtikrinimas. NTK (9 str. *Prieinamumas 2e*, 21 str. *Saviraiškos laisvė reikšti nuomonę, galimybė gauti*

¹⁸ Dotter F. „Soft“ standardization of sign languages. Veröffentlichungen des Zentrums für Gebärdensprache und Hörbehinderten-kommunikation, Bd. 8, Klagenfurt, 2006, 98-119 p.

informaciją b ir e) nuostatos kalba apie tai, kad kurtiesiems turi būti užtikrinamos lygios galimybės ir sudarytos sąlygos gauti gestų kalbos vertimo paslaugas visose situacijose, kuriose tokios paslaugos reikalingos. Lietuvoje formaliai gestų kalbos vertimo paslaugos pradėtos teikti 2001 m. įsteigus Vilniaus apskrities gestų kalbos vertėjų centrą. Vėliau tokie centrai įsteigti kituose didžiuosiuose miestuose: Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje, kurių tikslas buvo užtikrinti lietuvių gestų kalbos vertimo paslaugų prieinamumą ir jų suteikimą klausos negalią turintiems asmenims. Iki vertėjų centrų atsiradimo šias paslaugas kurtiesiems teikė šeimos nariai, artimieji, bendradarbiai, kurie galėjo padėti susikalbėti. Be to, vertimo paslaugos buvo teikiamos ir kurčiųjų draugijoje, tuometiniuose kultūros namuose ir kombinatuose. Iki šiol kai kurie kurčiųjų bendruomenės nariai vis dar tikisi socialinio pobūdžio vertimo paslaugų, kuomet ne tik teikiama kalbinė paslauga, bet ir prašoma patarimo, informacinės pagalbos ir kitų paslaugų.

Gerėjant kurčiųjų socialinei integracijai, didėjant vertėjų poreikiui bei kylant reikalavimams šiai profesijai, nuo 2003 m. gestų kalbos vertėjai pradėti rengti aukštojoje mokykloje - Vilniaus kolegijoje. Tikėtasi, kad absolventai padės tenkinti vis augantį vertimo paslaugų poreikį. Vilniaus kolegijos socialiniai partneriai pakankamai gerai atsiliepia apie absolventų pasirengimą profesinei veiklai, vykdomą studijų programą ir bendradarbiavimo procesą. Tačiau praktika rodo, kad galimybė įsidarbinti naujiems vertėjams vertėjų centruose yra menka dėl nedidėjančio etatų skaičiaus. Be to, tiek pirmųjų, tiek ir vėlesniųjų laidų - diplomuotų vertėjų pasirodymas darbo rinkoje savaime neišsprendė įsisenėjusių ir kurčiųjų bendruomenės įvardijamų pagrindinių problemų: vertimas kurtiesiems studentams, vertimo paslaugos po darbo valandų (vakarais, savaitgaliais, visą parą), skubios ir neatidėliotinos vertimo paslaugos bei vertimo paslaugų kokybė.

Kaip teigiama Lietuvių gestų kalbos vertėjų paslaugų teikimo 2013–2017 metų priemonių plane (3.1) (toliau - Priemonių planas), vienas svarbiausių klausos negalią turinčių asmenų įtraukimo į visuomenės gyvenimą ir atskirties mažinimo būdų – teikti jiems informaciją gestų kalba, sudarant sąlygas laiku gauti kokybiškas gestų kalbos vertėjų paslaugas. Iki šiol jokiam dokumente nebuvo aiškiai apibrėžta, kas yra gestų kalbos vertimo paslauga. Lietuvių gestų kalbos vertėjų asociacijos (toliau – LGKVA) prezidentė R. Leonavičienė mano, kad išsamus vertimo paslaugos aprašymas būtų naudingas daugeliu aspektų paslaugų gavėjams ir teikėjams, nes didelė visuomenės dalis (girdintieji) labai dažnai nežino kaip naudotis tokiomis paslaugomis, kokios yra tokių paslaugų ribos.

Mokslinėje literatūroje, taip pat ir vertėjų centrų teikiamose ataskaitose vertimo paslaugos yra skirstomos pagal aplinką, kurioje vyksta dalyvių komunikacija: švietimo (ugdymo), medicinos, teisės, kultūros, TV, socialinės paskirties, valstybės ir savivaldybės įstaigos, finansinės, religinės, paslaugos

darbo vietoje ir kitos. Visos šios aplinkos neretai esmingai skiriasi tekstų pobūdžiu ir terminija (svarbus kalbos registras, struktūra), interakciniu pobūdžiu (vienos krypties informacinis srautas, diskusija ar konsultacinis susitikimas), psichologine įtampa, elgesio standartais, klaidos galimybe ir atsakomybės už ją laipsniu, būtinybe pasiruošti vertimui, fiziniu nuovargiu ir kt. veiksniais. Be to, labai dažnai vertimo paslauga nelygi vertimo paslaugai tiek savo trukme (pasiruošimas, kelionė, vertimas, vertinimas), tiek savo sudėtingumu. Visoms aukščiau išvardintoms aplinkoms keliami ir skirtingi etikos, kalbos, kultūros reikalavimai. Taip pat dažnai pamirštama, kad vertimo paslauga reikalinga ne tik formalių susitikimų metu (diskusijos, pasitarimai etc.), bet ir pertraukėlių metu, kuomet neformalioje aplinkoje yra sprendžiami darbiniai reikalai. Taipogi nėra apibrėžta, kada reikia kelių vertėjų vertimo paslaugai teikti. Niekur nėra išskirtos ir formaliai užfiksuotos prioritėtinės vertimo sritys, kurioms būtų teikiama pirmenybė tuo atveju, kai trūksta vertėjų ar esant ekstremaliai situacijai, kuomet vertėją tenka atšaukti iš vieno užsakymo ir siųsti į kitą. Pavyzdžiui, Švedijoje prioritetą yra teikiamas vertimams kurčiojo šeimos, giminių šventėse ir susibūrimuose, nes tai vertinama kaip galimybė išlaikyti savo santykius su artimaisiais.

Poreikis apibrėžti vertimo paslaugas yra susijęs su jų kokybinėmis apibrėžtimis - paslaugų užsakovai ir gavėjai turi žinoti, ko jie gali tikėtis iš gestų kalbos vertėjų tam tikrose aplinkose, kur yra visų dalyvių atsakomybių ribos. Be to, vertimo paslaugų aprašymas suteiktų konkretesnę informaciją ir vertėjams – kokie veiksmai, sprendimai įeina į vertimo paslaugą, būtų aiškesnis jų darbo struktūravimas. Kaip pavyzdys galėtų būti EFSLI¹⁹ pateikiamos *Vertimo ugdymo aplinkose gairės*²⁰ arba EUD²¹ patarimai vertimams tarptautinėse aplinkose²². Tokio pobūdžio gairės ar gerosios praktikos aprašymai turėtų įvesti aiškumo visoms vertimo paslaugomis besinaudojančioms pusėms.

2.1.3.2 Kokybiškų vertimo paslaugų užtikrinimas

Profesinio pasaulio praktikoje įprasta, kad daugeliui teikiamų paslaugų taikomi kokybės standartai. Pavyzdžiui, vertimo paslaugoms raštu (*translating services*) yra taikomas ISO 17100:2015 standartas, kuris nustato keliamus reikalavimus teikiamų paslaugų kokybei. Tačiau šis standartas nėra taikomas vertimo paslaugoms žodžiu (*interpreting services*), kurios apima ir vertimo į/iš gestų kalbos paslaugas. Tačiau tai visiškai neatleidžia gestų kalbos vertimo paslaugų teikėjų nuo pareigos teikti kokybiškas paslaugas. Apie reikalavimus gestų kalbos vertimo paslaugoms kalbama daugelio

¹⁹ Europos gestų kalbos vertėjų asociacija

²⁰ <http://efсли.org/efслиblu/wp-content/uploads/2012/09/Educational-interpreting-policy.pdf>

²¹ Europos kurčiųjų sąjunga

²² <http://www.eud.eu/about-us/eud-position-paper/sign-language-interpreter-guidelines/>

organizacijų ir jų programų tiksluose (WFD²³, WASLI²⁴, EUD, EFSLI). Kokybiškumo samprata turėtų būti taikoma visai paslaugos apimčiai: nuo vertimo užsakymo priėmimo iki paslaugos atlikimo ir paslaugos gavėjo vertinimo. Žvelgiant giliau, vertimo paslaugos kokybė dažnai priklauso nuo turimų išteklių (informacinių, technologinių, vadybinių, žmogiškųjų ir pan.), paslaugų proceso valdymo ir klientų poreikių.

Anot LGKVA prezidentės, kol kas šiuo metu aukšta paslaugos kokybė galima pasigirti pavieniais atvejais, kadangi nėra sukurto jokio kokybei nustatyti vertinimo instrumento. Tiek patys klientai, tiek vertėjai dažnai negali vertinti vertimo atitikties (turinio) aspektu realiuoju laiku – ar viskas buvo išversta, ar vertimo tekstas atitinka originalą ir t.t. Komunikacinėse situacijose, kur vieni iš dalyvių yra kurtieji, vertinimas gali būti susijęs tik su vertimo kalba - ar buvo išversta aiškiai, suprantamai, priimtina. Tačiau tai nereiškia, kad kurtieji negali ar neturėtų vertinti gaunamų paslaugų kokybės. Anaiptol – kurčiųjų bendruomenė norėtų tapti aktyvesne vertimo paslaugų vertintoja ir turėti svertų vertinant jų kokybę, prieinamumą ir t.t. Pavyzdžiui, vertimą kalbiniu aspektu (pagal savo kompetencijas) kurtieji gali vertinti sudarius jiems tinkamas sąlygas – paruošus jiems tekstus raštu. Kol kas yra susidariusi situacija, kuomet vertėjo atsakomybė už vertimo kokybę yra deklaruojama, tačiau iki šiol trūko paskatos įrankių tobulėti, gilinti žinias, imtis atsakomybės. LGKVA prezidentė mano, kad kol kas esamas šios profesijos prestižas neretai prasilenkia su jai keliamais reikalavimais. Tikimasi, kad šią probleminę situaciją padės iš dalies spręsti 2016 m. įsigaliojęs LGK vertėjų atestacijos tvarkos aprašas.

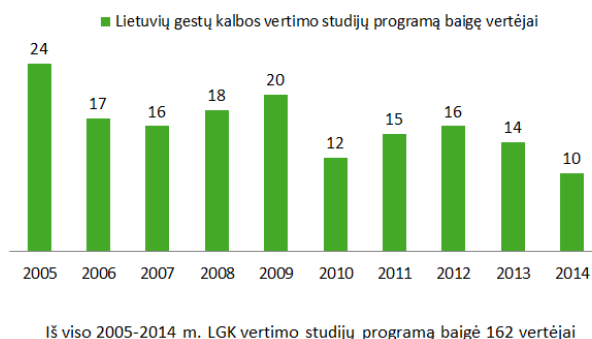
a) Gestų kalbos vertėjų rengimas, kvalifikacijos kėlimas ir atestacija

LGK vertėjo išsilavinimą iki šiol yra įgiję apie 40 proc. visų šalyje dirbančių gestų kalbos vertėjų, kita dalis yra savamoksliai. Nuo 2003 - 2014 m. LGK vertimo studijas Vilniaus kolegijoje baigė 162 absolventai (žr.1 paveikslas).

²³ Pasaulio kurčiųjų federacija

²⁴ Pasaulio gestų kalbos vertėjų asociacija

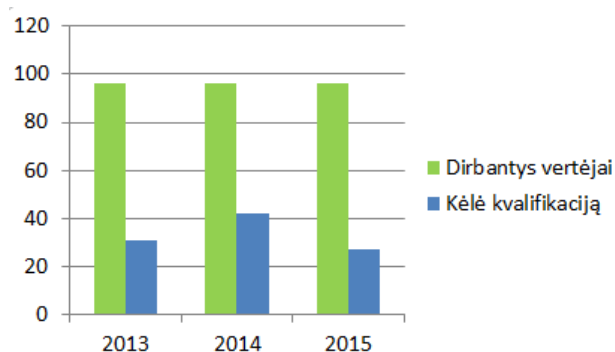
Vilniaus kolegija

1 paveikslas. Vilniaus kolegijos LGK vertimo studijų absolventų skaičius

Iki šiol vertėjai savo profesinę kvalifikaciją tobulino pagal VšĮ Surdologijos centro (toliau – SC) parengtas neformaliojo mokymo programas. Kaip teigiama Priemonių plane, vertėjų kvalifikacijai tobulinti nebuvo pritaikytos technologinės bazės, trūko lektorių, mokymo programų ir metodinės medžiagos, esama sistema neskatino gestų kalbos vertėjų siekti išsilavinimo, nebuvo vertinama jų profesinė kompetencija. Nuo 2016 m. Vilniaus kolegijoje pagal tiksliniu būdu gautose valstybės finansuojamose studijų vietose studijuoja 13 LGK dirbančių, bet neturinčių vertėjo išsilavinimo, vertėjų. Pagal neformaliu būdu įgytų mokymosi pasiekimų vertinimo ir pripažinimo sistemą Vilniaus kolegijoje šiuo metu patvirtinti ir įgyti vertėjo kvalifikaciją siekia dar 5 vertėjai. Šios galimybės leis padidinti kvalifikuotų vertėjų skaičių.

Pagal NRD prie SADM metinių ataskaitų duomenis, 2013 -2015 m. kvalifikaciją kasmet kėlė tik trečdalis vertėjų (žr. 2 paveikslas). Mokymai buvo organizuojami 2-3 kartus per metus, juose dalyvaudavo 30-40 Lietuvoje dirbančių vertėjų, t. y. mažiau nei pusė. Pagal šiuos duomenis matyti, kad ne visi vertėjai turėjo galimybę tobulintis, be to, iš pateiktos informacijos nėra aišku, ar buvo tokių vertėjų, kurie per šį laikotarpį išvis nekėlė savo kvalifikacijos.

2 paveikslas. Kvalifikaciją kėlusiu vertėjų skaičius.

Iki 2016 m. per metus buvo parengiama viena arba dvi mokymo programos, jos buvo orientuotos į kalbinių įgūdžių ugdymą ir vertimo gebėjimų plėtojimą. Mokymo medžiagos turinys ir kursų struktūra buvo orientuota į gestų kalbos kalbinių įgūdžių plėtojimą siejant tai su tikėtinu paslaugų kokybės augimu. Paprastai kursai trukdavo 5 darbo dienas Vilniuje, kas sudarydavo tam tikrų nepatogumų. Apklausų metu surinkta informacija rodo, kad vertėjai pageidavo trumpesnių, dažnesnių ir įvairesnio pobūdžio kursų. Vertėjo profesinė veikla reikalauja daug bendrųjų ir specialiųjų kompetencijų dermės (gebėjimas suprasti įvairius tekstus, analizuoti ir sisteminti informaciją, gebėjimas bendrauti gimtąja ir užsienio kalba, komunikacinių technologijų naudojimo įgūdžiai, kritinio mąstymo gebėjimai, problemų sprendimas ir sprendimų priėmimas, gebėjimas dirbti grupėje, etiniai įsipareigojimai, dėmesys kokybei ir daugelis kitų).

Praktikoje egzistuoja daugybė efektyvių savaiminio mokymosi formų, pavyzdžiui, dalyvavimas kurčiųjų bendruomenės veikloje, renginiuose, profesinės literatūros skaitymas, kitos savišvietos formos. Vertėjo kaip ir kitų profesijos atstovų ar paslaugų teikėjų nuolatinis rūpinimasis savo darbo kokybe yra paties darbuotojo atsakomybė ir rūpestis, apie tai kalbama ir vertėjų Etikos kodekse. Ne visada kompetencijų įrodymai gali būti formalizuoti įprasta forma – kvalifikaciniais pažymėjimais. Neretai sudėtinga yra įvertinti neformalaus mokymosi efektyvumą ir pridėtinę vertę, t. y. kaip viena ar kita kvalifikacijos kėlimo forma ir būdai, pavyzdžiui, kursai ar seminarai, prisideda prie kokybiškesnių paslaugų teikimo. Kol nebuvo numatyta vertėjų atestacija kaip būdas skatinti vertėjus tobulinti savo profesinę kompetenciją ir sudaryti sąlygas siekti karjeros bei įgyti atitinkamą kvalifikacinę kategoriją, sunku buvo įsivaizduoti vidines vertėjų paskatas siekti kokybės.

Profesiniame pasaulyje darbo užmokestis yra viena iš paskatos formų. Tenka konstatuoti faktą, kad vienintelis skatinimo būdas dabartinėje situacijoje išlieka priedų prie darbo užmokesčio sistema. Deja, ir daugelį metų vertėjų užmokestis nekito arba kilo nežymiai, be to, sudėtinga profesijos veiklos struktūra kėlė nuolatinį iššūkį vertėjams likti šioje darbo rinkos srityje ir siekti profesinių aukštumų, o tai neišvengiamai atsiliepia galutiniams paslaugų vartotojams – kurčiųjų bendruomenei.

Labai svarbu kalbant apie sistemingą ir motyvuotą vertėjų kvalifikacijos kėlimą kaip kokybiškumo siekį yra numatyti tam skirtas lėšas. Kol kas vertėjų centrui disponuoja minimaliomis galimybėmis, o tai užkerta kelią administracijai ir darbuotojams planuoti daugiau įvairių mokymosi formų ir būdų bei tokiu būdu investuoti į paslaugų kokybės gerinimą.

Taip pat trūksta duomenų, kaip kvalifikaciją kelia gestų kalbos vertėjai dirbantys pagal vykdomą priemonę „Teikti gestų kalbos vertėjų paslaugas Lietuvos kurčiųjų draugijoje, kurčiųjų

reabilitacijos centruose ir Surdologijos centre“. 2013-2016 m. paslaugas pagal šią priemonę teikė 7 vertėjai. Kadangi jų darbovietė nėra apskrities gestų kalbos vertėjų centras, tai jie dažnai ir nepatenka į kvalifikacijos kėlimo programas. Pagal pirminį tikslą šie vertėjai turėjo teikti paslaugas reabilitacijos centrų pirmininkams, šiuo metu neretai jas teikia ir kurčiųjų bendruomenei. Jų gaunamas darbo užmokestis ir darbo sąlygos skiriasi nuo dirbančiųjų vertėjų centruose. Tai menkina galimybes pritraukti aukštos kvalifikacijos vertėjus dirbti reabilitacijos centruose ir kurčiųjų bendruomenėms vadovams tokiu būdu nėra užtikrinamos efektyvios ir pilnavertės vertimo paslaugos. Panaši situacija yra susidariusi ir su LKNUC dirbančiu vertėju.

Tikimasi, kad 2016 m. įsigaliojusios vertėjų atestacijos tikslas – skatinti vertėjus tobulinti savo profesinę kompetenciją, sudaryti sąlygas vertėjui siekti karjeros ir įgyti jo profesinę kompetenciją bei praktinę veiklą atitinkančią kvalifikacinę kategoriją sukurs objektyvias sąlygas ateityje kurtiesiems gauti kokybiškesnes vertimo paslaugas. Norėtusi, kad šis procesas būtų atliekama be skubos, išsamiai ir nuosekliai įvertinant vertėjų turimas profesines kompetencijas. Pagirtina, kad atestacijoje bus kreipiamas dėmesys į vertėjų kalbinius ir vertimo įgūdžius. Kol kas nėra detalizuota, kaip tuos dalykus vertins kurtieji atestacinės komisijos nariai, nes medžiaga turi būti pateikta su aiškiai girdima šnekamąja (lietuvių ar užsienio) kalba ir aiškiai matomu vertimu į gestų kalbą. Pamišta kita, šiuo metu vis svarbesne tampanti kompetencija - versti iš LGK į lietuvių kalbą. Taip pat abejotina atestacinės tvarkos aprašo nuostata, kad vyriausiojo vertėjo kvalifikacinei kategorijai įgyti pakanka 2 vertimo situacijų pavyzdžių. Nerimą kelia ir atestacijos tvarkos apraše numatytų įgyti kvalifikacinių kategorijų sąsaja su numatoma būsima finansine paskata - kol kas nėra parengtų jokių teisinių dokumentų. Šis neaiškumas gali jautriai paliesti tiek vertėjų, tiek ir kurčiųjų bendruomenes.

Kadangi vertėjų atestacija yra naujas reiškinys gestų kalbos vertėjų profesinėje bendruomenėje, egzistuoja tikimybė, kad keičiantis laikmečiui teks nuolat peržiūrėti parengtą atestacijos tvarkos aprašą. Įsibėgėjus atestacijai gali paaiškėti, kad reikalavimai kvalifikacinėms kategorijoms yra per maži ar per silpnai koreliuoja su kvalifikacijos kėlimo kursų pasiūla. Tad šioje vietoje išlieka neaiškumų, ar valstybė, kaip vertimo paslaugų teikėja, bus suinteresuota, kad vertėjams būtų ateityje sudaromos visos sąlygos kelti kvalifikaciją organizuojant jiems įvairias kvalifikacijos kėlimo programas bei numatant tam skirtas lėšas vertėjų centrų biudžetuose ir už kvalifikacijos kėlimą atsakingai institucijai. Ši nuostata turėtų atsispindėti ir programiniuose dokumentuose.

Be to, norėtusi, kad vertėjų karjeros galimybės neapsiribotų tik įgytomis kvalifikacinėmis kategorijomis, bet atsirastų galimybių ir sąlygų „įdarbinti“ kompetencijas ir jas nuolat tobulinti atitinkamuose kontekstuose. Pavyzdžiui, vertėjas, turintis ne žemesnę nei vyriausiojo kategoriją galėtų

darbuotis ne tik savo apskrityje, bet turėtų galimybių vykdyti užsakymus nacionaliniu mastu – versti renginiuose, darbo grupėse ir kituose susitikimuose, kurie yra svarbūs kurčiųjų bendruomenei. Taip būtų užtikrinama ir aukštesnė gaunamų paslaugų kokybė, sudarytos geresnės sąlygos kelti kvalifikaciją kitų miestų vertėjams bei sukuriama konkurencinė aplinka. Tuo pačiu principu galėtų būti organizuojami ir vertimai tarptautiniu mastu eksperto kategoriją įgijusiems vertėjams. Čia kaip tik atsirastų terpė ir galimybė kurčiųjų bendruomenei (per LKD) įgyvendinti savo sprendimų galią vertinti dirbančių vertėjų kompetenciją. Tam būtina sukurti finansinį mechanizmą, kuris įgalintų apmokėti vertėjų keliones ir kitas su vertimo paslaugos organizavimu bei įgyvendinimu susijusias išlaidas. Kadangi būsimas reikalingas lėšas yra labai sunku numatyti (kiek kelionių įvyks, kur įvyks, kiek vertėjų reikės), reikalingas lankstus lėšų paskirstymo mechanizmas, kuris galėtų būti administruojamas per LKD ar jai pavaldžią įstaigą. Tai supaprastintų vertimo paslaugos užsakymą ir administravimą.

b) Pradedantieji vertėjai

Praktikoje neretai sutinkama nuostata, kad asmenys, baigę LGK vertimo studijas yra visapusiškai pasirengę vertėjo profesinei veiklai ir jai keliamiems uždaviniams. Šias studijas baigę absolventai įgyja gebėjimų, būtinų taip vadinamai bendruomenės vertėjo veiklai - kurčiųjų bendruomenės, socialinių paslaugų, medicinos srityje, vidurinio ir profesinio išsilavinimo pakopose, kitose nesudėtingose situacijose, kurios nėra sudėtingos kalbų struktūra, dalyvių interakcija, atsakomybės laipsniu. Pradedančiam vertėjui neretai reikia gilesnių praktinių įgūdžių, artimesnio bendruomenės pažinimo ir profesinės veiklos pagrindų susiformavimo. Be to, mentoriaus pagalba ir patarimai yra būtini saugojant pradedančiuosius vertėjus nuo profesinio perdegimo sindromo²⁵. Šie autoriai tvirtina, kad pradedantiems vertėjams reikia išsamaus tolesnio mokymosi, glaudaus bendradarbiavimo su patyrusiais vertėjais. Jų apklausos rezultatai rodo, kad dauguma tinkamų profesinių įgūdžių yra įgyjama po studijų, jau profesinėje veikloje. Tai žymi labai svarbų dalyką – šios srities profesionalu tampama per ilgą laikotarpį, kurio pradžia turi būti jautriai planuojama. Mūsų praktikoje dažnai pasitaiko kurčiųjų klientų nusiskundimų, kuomet jie reiškia nepasitenkinimą pradedančio vertėjo vertimo kokybe. Ypač tai pasakytina apie paskaitų vertimą aukštosiose mokyklose, kur pradedančiajam vertėjui dėl tekstų sudėtingumo ir tenkančios atsakomybės nepatartina iš vis imtis ar skirti tokius užsakymus. Kol kas nėra sukurtas joks modelis ar aprašas, kuris apibrėžtų

²⁵ Robyn K.Dean, Robert Q.Pollard, Jr., Application of Demand-Control Theory to Sign Language Interpreting: Implications for Stress and Interpreter Training, 2001.

pradedančiojo vertėjo kompetencijų (vertimo) sritis, numatytą jo adaptacijos ir tolesnio mokymosi kryptis.

c) Kurtieji vertėjai

Visuomenės kaitos dinamiškumas, gerėjanti kurčiųjų socialinė integracija, kylantys iššūkiai atveria vis daugiau galimybių vertimo srityje reikštis kurtiesiems vertėjams. Situacija Europoje rodo (Kurčiųjų vertėjų asociacija, vertimo studijų programos kurtiesiems, EFSLI seminarai apie kurčiuosius vertėjus, mokslininkų tyrimai, straipsniai), kad kurčiųjų vertėjų poreikis auga kartu su teikiamomis paslaugomis. Paprastai tokių paslaugų tiesiogiai prisireikia bendruomenės nariams, kurie turi minimalius kalbinius įgūdžius, turi kitų papildomų specialiųjų poreikių, kurie įprastą vertimą daro jiems neprieinamą. Kurčiųjų tarpusavio teikiama vertimo pagalba egzistavo jų bendruomenėje visą laiką. Gestų kalbų pripažinimas, kurčiųjų teisių įgyvendinimas, pagerėjusi kurčiųjų integracija į visuomenę kurčiųjų asmenų atliekamą kalbų tarpininkavimo veiklą išskėlė Europoje iki profesijos statuso. Šiuo metu Lietuvoje kol kas nėra nei vieno kurčiojo, kuris turėtų įgijęs vertėjo kvalifikaciją. Susiformavęs požiūris bei nuostatos visuomenėje, kad tikrieji vertėjai verčia iš/į žodinę lietuvių kalbą kelia tam tikras kliūtis kurčiųjų vertėjų formaliajam pripažinimui. Kurtieji vertėjai gali dirbti komandoje, kurioje verčiama kartu su girdinčiuoju vertėju - taip palengvinama komunikacija užtikrinama teikiamų paslaugų kokybė. Tačiau daugeliu atveju kurtieji vertėjai gali dirbti ir vieni. Pavyzdžiui televizijoje, kur vertimas yra vienas iš sunkiausių (dėl tekstų sudėtingumo, kalbos tempo, sinchroniškumo ir kt.). Čia kurtieji vertėjai vadinamo *suflerio* (kylančio teksto monitoriuje) pagalba gali sėkmingai versti tekstus į gestų kalbą. Tokia kurčiųjų vertėjų veikla praktikuojama Čekijos televizijoje, kur dirba net 12 vertėjų komanda, pasiskirsčiusi pagal atliekamas funkcijas. Toks pritaikymas iš esmės nereikalauja didelių išlaidų. Be to, be aukščiau pateiktų atvejų, kurčiųjų vertėjų teikiamų paslaugų spektras yra labai platus: dokumentų vertimas darant įrašus, vertimas konferencijose, vertimas į/iš tarptautinės gestų kalbos ir kt. Lietuvoje visuose vertėjų centruose dirba po vieną ar keletą klausos negalę turinčių asmenų, kurie nebūtinai atlieka kurtiesiems vertėjams priskiriamas funkcijas. Kol kas jiems nėra organizuojami jokie kvalifikacijos kėlimo kursai, o numatytas Atestacijos tvarkos aprašas nenumato galimybių tokių vertėjų atestacijai.

2.1.3.6 Vertimo paslaugų prieinamumas, klientų poreikių tenkinimas ir kompetencijų ribos

a) Kompetencijų sritys ir teikiamų paslaugų organizavimo galimybės

Dabartinė kai kurių vertėjų centrų taikoma vertėjų kompetencijų plėtojimo strategija, kuomet vertėjai rotacijos būdu „keliauja“ po įvairias aplinkas, prasilenkia su nuoseklia mokymosi kaip įgūdžių plėtojimo samprata ir neatitinka klientų lūkesčių gauti kokybišką paslaugą. Normalu, kad vertėjų domėjimasis, patirtis bei žinios yra skirtingi ir jų galimybė versti bei išmanyti įvairius profesinius kontekstus yra skirtingos. Tačiau pagrįstas ir nuogastavimas, kad vertėjui specializavusis tik vienoje srityje, bendrieji jo kalbiniai įgūdžiai ir gebėjimai nuo to nukenčia. Lieka atviras klausimas, kaip su ribotu vertėjų skaičiumi būtų galima užtikrinti specifinių sričių vertimo paslaugų kokybę. Tad vienais atvejais klientai išsako savo pageidavimus dėl vertėjų, kitais – pasitikima vertėjų centrų esama užsakymų tvarka. Pavyzdžiui, su panašia problema susiduria Suomijos kurtieji, kur jie reiškia nepasitenkinimą dėl to, kad ne visada paslaugų teikėjams pavyksta atsižvelgti į skirtingus klientų poreikius.

Daugelyje šalių (įskaitant Suomiją, Čekiją, Latviją ir kitas) dažni atvejai, kai gestų kalbos vertimo paslaugas teikia kurčiųjų artimieji, draugai ar bendradarbiai, kurie neturi tinkamo tam pasirengimo. Paprastai jie paslaugas teikia mažiau iššūkių reikalaujančiose situacijose, nors pasitaiko ir didelio atgarsio susilaukiančių įvykių (pavyzdžiui, Nelsono Mandelos laidotuvių ceremonija PAR), kuomet nekvalifikuoti „apsimetėliai“ vertėjai teikia gestų kalbos vertimo paslaugas. Todėl kai kuriose šalyse gestų kalbos vertimo paslaugos yra centralizuojamos, t. y. visą atsakomybę už paslaugų kokybę, teikimą, finansavimą ir t.t. prisiima vyriausybė per savo įgaliotas institucijas. Vertinant Europos šalių vertimo paslaugų pobūdį centralizacijos aspektu, yra taikomi įvairūs modeliai – kai kur egzistuoja ir privačių paslaugų teikėjai (agentūros, biurai, vertėjų asociacijos, pavieniai vertėjai), kuriems vertimo išlaidos kompensuojamos valstybės. Tokiu būdu valstybė kurčiųjų teisę gauti vertimo paslaugą įgyvendina ir per privatų sektorių, kas sukuria didesnę prieinamumą ir konkurencinę aplinką dėl paslaugų kokybės. Šis kriterijus kurčiųjų bendruomenei išlieka svarbiausiu, tuo tarpu valstybei - kaštų našta. Atsižvelgiant į iki šiol susiklosčiusią situaciją Lietuvoje, kur tvirtai gyvuoja centralizuotas modelis, diskusijos decentralizacijos aspektu gali pasirodyti kiek novatoriškos. Kol kas į laisvai samdomų vertėjų paslaugas žiūrima su atsargumu, nors tai galėtų tapti tam tikru ištekliu didinant paslaugų prieinamumą. Tam nepadeda ir biudžetinių įstaigų nelankstumas, įvairūs apribojimai, darbo organizavimo kultūra, kurčiųjų bendruomenės pasitikėjimas ir t.t.

Kai kurios Europos valstybės kurtiesiems asmenims suteikia garantuotą tam tikrą vertimo paslaugų kiekį valandomis. Pavyzdžiui, Suomijoje jis yra 180 val., Latvijoje, Vengrijoje 120 val. ir šis

limitas suprastinas ne kaip ribojimas, o kaip valstybės įsipareigojimas. Kurčneregiamis Suomijoje yra skiriama dvigubai daugiau valandų – 360, Vengrijoje studentai gauna papildomai 120 valandų per metus, t. y. iš viso 240 val., o Latvijoje iš viso skiriama 480 akademinės valandos.

Ne visais atvejais kurtiesiems patiems reikia užsisakyti vertėjus – yra teisiškai nustatyti atvejai, kuomet už vertimo paslaugų organizavimą ir teikimą yra įpareigotos kitos viešųjų paslaugų teikėjos – teisinės institucijos, medicininės priežiūros įstaigos ir ugdymo įstaigos. Jos pačios samdo vertėjus ar perka vertimo paslaugas iš teikėjų. Šis mechanizmas įsigalioja tik tais atvejais, kuomet pavyzdžiui, kurčiasis kviečiamas liudyti teisme, kviečiamas į apklausą ir pan. Tokiu būdu valstybė įsipareigoja kurtumo negalią turintiems asmenims užtikrinti teikiamų viešųjų paslaugų prieinamumą.

b) Vertėjų darbo krūvis

Vertėjų centrų pateikiamose ataskaitose matyti, kad, pavyzdžiui, 2014 m. Vilniaus gestų kalbos vertėjų centro duomenimis, iš 2261 kurčiųjų, paslaugomis naudojosi 614 (sąrašinis skaičius), t. y. tik 27 proc. kurčiųjų. Vėliau, atsisakius fiksuoti kurčiųjų, gyvenančių vertėjų centrų teritorijose, skaičių, jis vis tiek fiksuojamas ir toliau santykio pavidalu (beveik visų centrų teritorijose jis svyruoja apie 1:60). Šis rodo tik galimai potencialius klientus, todėl neatspindi realių paslaugos naudotojų ir vertėjui tenkančio darbo krūvio. Tiesa, renginiuose, TV, konferencijose, seminaruose, bažnyčioje ir kituose vertimuose, kuriuose dalyvauja didesnis kurčiųjų skaičius, praktiškai sužinoti, kas yra ir kiek yra tikrųjų paslaugos gavėjų, neįmanoma. Be to, kurčiųjų, gyvenančių centro teritorijoje skaičius gali būti ir netikslus, nes nėra apskritai patikimos klausos negalę turinčių asmenų skaičiavimo metodikos.

Užsienio šalių situacija rodo, kad šie skaičiai dažniausiai irgi nėra tikslūs ir sunkiai atskleidžia esamą situaciją. Pavyzdžiui, Latvijoje iš 2000 kurčiųjų, vertimo paslaugomis naudojasi 1400 kurčiųjų, vertėjų yra 42, tad tenkantis realus paslaugos naudotojų skaičius yra 1:33. Kalbant apie realų paslaugomis besinaudojančių asmenų, tenkančių vienam vertėjui skaičių kitose šalyse, situacija yra tokia: Estijoje – 1:50, Vengrijoje – 1:18, Suomijoje – 1:5. Tuo tarpu Čekijoje jis žymiai didesnis – 1:140. Tačiau ne visur vertėjai dirba visą darbo dieną, be to, skirtingas yra besinaudojančių paslaugomis asmenų kiekis bei jų naudojimosi paslaugomis intensyvumo laipsnis ir pan. Remiantis NRD 2016 m. atliktos anoniminės apklausos duomenimis siekiant pagerinti gestų kalbos vertėjų paslaugų prieinamumą ir kokybę, kurioje dalyvavo 403 respondentai, matyti, kad net 38 proc. vertimo paslaugomis naudojasi kelis kartus per metus ar net rečiau, kai kada nurodydami priežastimi kitą asmenį vietoj vertėjo. Lietuvoje vidutinis kurčiųjų, kuriems buvo suteiktos vertimo paslaugos, skaičius svyruoja nuo 1:23 (Vilnius, Kaunas, Šiauliai) iki 1:38 (Panevėžys, Klaipėda). Įvertinus šį santykį būtų galima teigti, kad daugiausiai vienam vertėjui tenkančių kurčiųjų yra Panevėžio ir Klaipėdos vertėjų

centruose. Peršasi išvada, kad šių centrų vertėjams tenka didžiausias krūvis. Tačiau iš tiesų šie skaičiai neatskleidžia tikrojo poveikio, nes imant tik kurčiųjų skaičių, tenkantį vienam gestų kalbos vertėjui, nieko nėra pasakoma apie realų vertėjui tenkantį krūvį – jo suteikiamų paslaugų skaičių. Juk įmanoma situacija, kuomet vienam vertėjui tenka daugiau kurčiųjų ir jie vertimo paslaugomis naudojasi retai, bet kitu atveju gali būti ir atvirkščiai – keli kurtieji gali būti labai aktyvūs paslaugos naudotojai.

Skaičiuojant vertėjo teikiamų paslaugų vidurkį (neįvertinant atostogų, nedarbingumo pažymėjimų ir kitų veiksnių) pagal vidutinius 2015 m. vertėjų centrų ataskaitų duomenis, gaunami tokie skaičiai: Vilniuje per metus 1 vertėjas suteikė 580 paslaugų, Kaune – 432, Klaipėdoje – 564, Panevėžyje – 491 (kai paslauga naudojasi daugiau asmenų, paprastai fiksuojamas vienas iš jų). Pagal tokį skaičiavimą matyti, kad daugiausia paslaugų ir didžiausią krūvį statistiškai patiria Vilniaus gestų kalbos vertėjai. Jei vertintume paslaugų pobūdį ir trukmę (pavyzdžiui, paskaitų vertimą aukštosiose mokyklose, kur 1 paskaitos trukmė – 1,5 val.), tai galbūt galėtume teigti, kad Vilniaus vertėjai patiria ne tik didesnę krūvį, bet ir teikia sudėtingesnio pobūdžio vertimo paslaugas. Tačiau tokio pobūdžio išvedžiojimai gali būti laikomi laužtais iš piršto, kol Lietuvoje nėra apibūdinta ar kitaip nusakyta vertimo paslauga (apie tai rašyta aukščiau). Kurčiųjų bendruomenė visada kėlė klausimus dėl teikiamų vertimo paslaugų kokybės ir būtų teisinga į šiuos reikalavimus atsižvelgti kompleksiskai – pradedant nuo paslaugos aprašymo, planuojant vertėjų darbo krūvį, įvertinant pasiruošimą paslaugai kaip kokybės laidavimo dalį ir pan. Be to, tai padėtų visoms suinteresuotoms pusėms suprasti, kad vertėjas, teikiantis 1 vertimo paslaugą (2 paskaitų vertimas aukštojoje mokykloje įvertinant pasiruošimą bei nuvykimą ir parvykimą į darbo vietą) nėra „mažiau“ dirbantis asmuo nei tas, kuris per dieną suteikia kelias ar keliolika smulkesnių vertimo paslaugų (trumpi konsultacinio pobūdžio nuotoliniai vertimai, vertimas SMS, vertimas telefonu). Be to, reiktų nepamiršti, kad sinchroninis vertimas, o paskaitose praktiškai kitaip vertėjai versti ir negali, yra vienas iš sudėtingiausių vertimų, kuomet vertėjas patiria didžiulį intelektualinį ir psichinį krūvį, po kurio reikia ilgesnio laiko tarpo organizmo jėgų – psichinių ir fizinių - atstatymui. Taip pat yra daug vertimo situacijų, kuriose iki šiol bandoma verstis vieno vertėjo paslaugomis, kuris negali niekaip užtikrinti kokybiškos paslaugos. Tai pasakytina apie ilgesnės trukmės užsakymus ar tokius, kur vyksta intensyvi dalyvių komunikacija (diskusijos, pasitarimai ir pan.). Vertinant vertimą poroje ar komandinį darbą reikia atkreipti dėmesį, kad tuo atveju dirba visi vertėjai, nors jie tiesiogiai vertime ar tam tikromis fazėmis ir nedalyvauja. Taigi, darbo krūvis tenka visiems tas pats.

Bene esminis skirtumas, kuo skiriasi gestų kalbos vertėjas nuo kitų kalbų vertėjų, yra jo vertimo paslaugos kontaktinis (socialinis) pobūdis. Kitų kalbų vertėjai paprastai atlieka vertimus raštu

ir tik nedidelę dalį vertimo užsakymų sudaro vertimai žodžiu, kuriuos atlieka asmenys, besispecializuojantys sinchroniniame vertime. Tuo tarpu gestų kalbos beveik visais atvejais yra sinchroninio vertimo atlikėjai. Ir dažnai paminėjama, kad šis vertimas yra alinančio pobūdžio dėl patiriamos įtampos, streso, krūvio. Esminė sąlyga pervargimo sindromo ir kokybės prevencijai yra ne tik poilsis, bet ir būtina kvalifikacija. Poilsis suprantamas kaip trumpas atokvėpis vertime, kuris trunka ilgiau nei 20-30 min., kuomet trumpai atpalaiduojami dirbantys raumenys, pakeičiama kūno poza, atitraukiamas dėmesys nuo teksto ir pan. Tokia teisė į trumpas pertraukėles Lietuvoje nėra niekur fiksuojama. Paprastai susidaręs nuovargis lemia blogėjančią vertimo kokybę, jei yra verčiama ilgiau ir be pertraukėlių. Esant ilgesnės trukmės ir sudėtingesniems vertimams pasaulinėje praktikoje užsakymus atlieka du ar daugiau vertėjų. Taip užtikrinama vertimo kokybė bei yra diegiama prevencija prieš galimas profesines ligas. Vienintelis būdas vertėjui išvengti pervargimo sindromo yra tinkamas užsakymų paskirstymo organizavimas. Jis taip pat nėra niekur reglamentuotas ir atskiri vertėjų centrai taiko praktiką pagal savo nusistovėjusias tradicijas.

c) Kitų kurčiųjų poreikių tenkinimas

Vertėjų centrų ataskaitose dažniausiai suteiktų paslaugų srityse vyrauja vertimas ugdymo įstaigose, socialinės ir medicinos paskirties įstaigose. Anksčiau minėtoje NRD apklausoje į klausimą kada ir kur dažniausiai prisireikia vertimo paslaugų, respondentai atsakymus rinkosi šitaip (buvo galima rinktis kelis iš galimų): nuo 8 val. iki 17 val. (įprastu įstaigų darbo laiku) – 42,3%, nuo 17 val. iki 20 val. ir vėliau – 23,5%, savaitgaliais ar švenčių dienomis dieną ir vakarais – 22,5%. Apibendrinant apklausos duomenis drąsiai galima teigti, kad nors vertimo paslaugomis ir naudojamasi dažniausiai įstaigų darbo metu, tačiau ketvirtadalis atsakymų nurodė į paslaugų poreikį ne darbo metu. Kaip ir kiekvienas visuomenės narys, kurčias žmogus nenustoja bendrauti su aplinkiniu pasauliu vakare, savaitgalį, ar švenčių metu, kaip ir kiti ūkio subjektai nenustoja teikti paslaugų po 17 val. ar nedarbo dienomis. Tokių vertimo paslaugų didžiulis poreikis, o kartu ir trūkumas rodo, kad kurčiųjų teisė tapti pilnateisiais visuomenės nariais ir teisė gauti informaciją nėra pilnai užtikrinama. Yra tokių situacijų, kurių nei girdintys asmenys, nei kurčiųjų bendruomenės nariai nesirenka – ekstremalios situacijos, susijusios su sveikata ar net gyvybe. Pavyzdžiui kaimyninėje Latvijoje yra 2 budintys vertėjai, kurie gali būti iškviesti nakties metu ypatingais atvejais, nors tokių atvejų pasitaiko ir retai. Suomijoje asmuo, turintis teisę naudotis vertimo paslaugomis, pats sprendžia, kada, kaip ir kur užsisakyti paslaugą. Vengrijoje vertimas savaitgaliais ar ypatingais atvejais irgi yra užtikrinamas, bet priklausomai nuo užsakymų užimtumo. Estijoje vertimo užsakymo laikas irgi nėra ribojamas, bet tai pavyksta įgyvendinti dėka kitokios darbo santykių formos – ten pasitelkiami ir laisvai samdomi

vertėjai. Lietuvoje kurtieji turi galimybę su išimtimis gauti vertimo paslaugas vakarais ir savaitgaliais, bet tai priklauso nuo vertėjų centro lankstumo – formaliai darbo valandos yra ribotos.

Kaip minėta aukščiau, Lietuvoje nėra įprasta užsakyti gestų kalbos vertėją šeimos švenčių metu, darbo vietoje ir pan. Kad toks poreikis egzistuoja, rodo tos pačios apklausos duomenys - kas ketvirtas apklausos dalyvis nurodė, kad dažniausiai vertėjo reikia bažnyčioje, kultūros įstaigoje, įvairiuose miesto renginiuose, šeimos didžiosiose šventėse, kas penktas – paslaugų teikimo sektoriuje (taisykla, kirpykla etc.). Visi paminėti poreikiai paprastai gali būti tenkinami savaitgaliais ar po darbo valandų. Be to, pastebima įsisenėjusi praktika, kuomet kurtieji, negaudami šių paslaugų, verčiasi artimųjų pagalba arba tenkinasi minimaliomis komunikacinėmis galimybėmis. Pavyzdžiui Švedijoje, kuri galėtų būti laikoma žmogaus teisių paisymo valstybės etalonu, kurtieji verslininkai jau kovoja dėl to, kad galėtų gauti nuolatinę gestų kalbos vertimo paslaugą savo darbovietėje.

Apibendrinant galima teigti, kad siekiant užtikrinti kurčiųjų informacinius bei komunikacinius poreikius po darbo valandų, naktį, savaitgaliais ir šventinėmis dienomis trūksta lankstumo ir didesnių galimybių iš paslaugos teikėjų.

e) Kurčiųjų studentų poreikiai

Įgyjant jauno žmogaus statusą, šiuolaikinėje visuomenėje jaunimui tenka susidurti su naujais ir daugialybiais klausimais: kaip tapti savarankiškesniu, kaip atrasti ir išlaikyti savo identitetą, kaip priimti tinkamiausią pasirinkimą, renkantis savo asmeninį ir profesinį kelią, kaip įvaldyti naujas technologijas, kad jos taptų ne kliūtimi, o raktu sėkmingai integracijai į plačiąją visuomenę²⁶. Pagarba demokratijai, žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms reiškia, kad jauni žmonės turi teisę gauti pilną, objektyvią, suprantamą ir patikimą informaciją apie visus jiems rūpimus klausimus ir poreikius.

Šiuo metu aukštosiose mokyklose studijuojantiems kurtiesiems studentams praktiškai nepavyksta įgyvendinti studijų prieinamumo principo dėl per mažai paskaitų vertimui skiriamų vertimo paslaugų (valandų). Sunku įsivaizduoti, kaip kurtieji studentai gali aktyviai įsitraukti į akademinę veiklą, kaip skatinamas jų savarankiškumas, kritinis mąstymas, kaip ugdomi socialiniai ir pilietiniai gebėjimai neužtikrinant jų informacinio prieinamumo ir komunikacinių galimybių. Verta paminėti, kad tiek akademiniai, tiek ir socialiniai gebėjimai ugdomi ne tik paskaitose, bet ir praktikų, stažuočių metu. Kadangi kurtieji studentai susiduria su sunkumais gaudami vertimo paslaugas minėtose veiklose, tai, be abejo, mažina jų galimybes siekti akademinį tikslų. Pasirinkimo laisvės susiaurinimas iš esmės mažina kurčiųjų gebėjimų realizaciją girdinčiųjų visuomenėje. Kaip jau minėta

²⁶ Konferencija „Jaunimas globalioje visuomenėje: pokyčiai ir iššūkiai“, 2014, VDU

anksčiau, užsienio šalyse skiriama papildomai vertimo valandų studijuojantiems asmenims. Lietuvos kurčiųjų jaunimo asociacijos atliktame tyrime²⁷ dalyvavo 30 respondentų (iš 46 galimų). Iš tyrimo rezultatų matyti, kad daugiausia klausos negalę turinčių studentų studijuoja Vilniuje (73 proc.), jie yra kurtieji ir mokosi universitete, be to, net 67 proc. studijuoja iššęstinėse studijose. Tik 20% tyrimo dalyvių teigia, kad vertimo paslaugos jiems užtikrinamos pilnai, du kartus po 3 valandas per savaitę LGK vertimo paslaugas gauna –27%, kasdien po 3 valandas – 17% respondentų. Studentai turi nusiskundimų, susijusių su vertimo kokybe, tačiau daugiausia vyrauja su aplinkos pritaikymu susiję nusiskundimai: negaunama studijų medžiaga, trūksta konspektų, ypač akcentuojama konspektuotojo paslauga. Kurtieji ne visada kultūriškai jaučiasi saugiai dėl informacijos trūkumo apie kurčiuosius ir jų galimybes. Kai kurių netenkina ir paskaitų metu verčiantys Vilniaus kolegijos LGK vertimo specialybės praktiką atliekantys studentai. Vilniaus kolegijos praktikų vadovai užtikrino, kad į praktikos tikslus vertimas aukštųjų mokyklų paskaitose nėra įtrauktas, be to, vertėjų centrų mentorių nuolat prašoma, kad studentai nebūtų siunčiami versti paskaitų dėl savo gebėjimų stokos ir kitų veiksnių (kaip etikos ir pan.). Tyrimo įžangoje yra aiškiai išsakytas nerimas, kad siekis klausos negalią turintiems studentams skiriamą finansavimą studijų prieinamumui perdavus į vertėjų centrų biudžetą šie veiksmai reikštų socialinę nelygybę kurčių studentų atžvilgiu visų neįgalių studentų kontekste. Apklausoje metu dauguma respondentų pasisakė, kad nesutiktų perleisti išmokas. Apibendrinus studentų pasiūlymus išskirtini šie: nuolatinis kompetentingas vertėjas, dirbantis aukštojoje mokykloje ir didesnis aukštosios mokyklos įsitraukimas sprendžiant klausos negalę turinčių studentų poreikius, problemas. Kaip vienas iš aktualiausių poreikių nurodytos konspektuotojų paslaugos. Tai nėra paviršinis klausos negalę turinčių studentų pageidavimas, nes tiesiogiai yra susijęs su jų negale – negalėjimas girdėti tekstą yra kompensuojamas gestų kalbos vertėjo pagalba. Kad informacija pasiektų studentą, šis turi nuolat stebėti vertėją, tačiau tokiu būdu jis praranda galimybę užsirašyti tekstą. Tačiau ši konspektavimo paslauga labiau priskirtina aplinkos pritaikymui ir negali būti siejama su vertėjų centrų teikiamomis vertimo paslaugomis. Tad šia paslauga ar aplinkos pritaikymu turėtų rūpintis paslaugos teikėjas (šiuo atveju – aukštoji mokykla) ar valstybė.

f) Nuotolinio vertimo paslaugos

Šiuo metu vis daugiau diegiama nuotolinio vertimo paslaugų teikimo vietų. Ši paslauga yra vienas iš būdų didinti vertimo paslaugų prieinamumą – teikti gestų kalbos vertimo paslaugas nuotoliniu būdu vaizdo skambučiais per kompiuterius, planšetes, mobiliuosius ir išmaniuosius

²⁷ Studentų, turinčių klausos negalią, patirtys studijuojant aukštosiose mokyklose, 2015

telefonus (su vaizdo kamera priekyje), kuriais klausos negalią turintys asmenys gali skambinti, naudodami internetą ar 3G mobilųjį ryšį. Be to, vaizdo skambučio pagalba kurtieji klientai gali užsakyti ir atšaukti vertimą, patikslinti su vertimu susijusią informaciją. Ši paslauga patogi tuo, kad vertėjui nereikia palikti vertėjų centro (išvykti iš darbo vietos) ir tiesioginį vertimą realiuoju laiku jis gali atlikti būdamas darbo vietoje, o klientas lygiai taip pat gali likti namuose arba būti jam reikalingos paslaugos teikimo vietoje. Tokia pačia paslauga gali pasinaudoti ir girdintieji klientai, norėdami susisiekti su kurčiaisiais. Nuotolinis vertimas padeda taupyti laiką, skiriamą kelionei bei tausoti žmogiškuosius išteklius. Tačiau egzistuoja ir tokios paslaugos teikimo psichologinių ir technologinių sunkumų – gali būti tiek užsakovo, tiek paslaugų teikėjo prastas interneto ryšys, suveikti žmogiškieji faktoriai, išskyla etiniai iššūkiai – pavyzdžiui, gydytojas, bendraudamas su pacientu per virtualų vertėją negali būti iki galo tikras, ar informacija apie pacientą pokalbio metu išliks konfidenciali. Pagal Kauno apskrities vertėjų centro teikiamų 3G ryšiu nuotolinių vertimo paslaugų skaičius 2013 – 2015 m. laikotarpyje nuotolinių paslaugų skaičius išaugo nuo 783 iki 2361 per metus, t. y. net 302 proc., o šių metų I-o ketv. duomenys (590 vnt.) rodo, kad tokių teikiamų vertimo paslaugų kiekis vis toliau auga. Vertėjų centrai kol kas atskirai ataskaitose nefiksuoja “Skype” programa suteikiamų paslaugų skaičiaus, kai kada jos būna tik paslaugai užsakyti. Sunku kol kas vertinti ir tokios paslaugos kokybę – nėra atlikta jokių apklausų, tyrimų apie klientų, tiek girdinčiųjų, tiek kurčiųjų, vertinimą. Kol kas Lietuvoje niekaip nėra aprašyta tokia vertimo paslauga – nuo kurios akimirkos ji prasideda, kokia jos eiga, kokios ribos (ką gali ir privalo atlikti vertėjas, kada ir ką versti, kas priklauso padaryti klientui), t. y. nėra aiškus tokios paslaugos standartas ir kokybės apibrėžimas. Todėl ir vertėjų kvalifikacijos kursuose, ir Vilniaus kolegijos LGK vertimo studijų programoje nėra mokoma, kaip tinkamai teikti tokio pobūdžio paslaugas.

Apžvelgiant nuotolinio vertimo paslaugas Europoje, verta paminėti Vengrijoje veikiančią tiesioginio bendravimo platformą Kontakt²⁸. Ši platforma įgalina visus klientus – girdinčiuosius, turinčius kurtumo negalę ar kurčneregius – tiesiogiai bendrauti vieni su kitais realiuoju laiku fiziškai nedalyvaujant vertėjui. Tokiai paslaugai reikalinga mobilioji programėlė, interneto ryšys ir kompiuteris, planšetė ar išmanusis telefonas. Kurčiasis klientas, užsiregistravęs programėlėje, gali skambinti bet kuriuo pasirinktu numeriu. Skambučio metu automatiškai įsijungia gestų kalbos vertėjas (tuo metu kurčiasis jau mato jį savo ekrane) ir atsiliepus adresatui prasideda pokalbis (su vertimu). Kitos platformos teikiamos funkcijos – tekstinių žinučių siuntimas. Be to, lygiai taip pat ir girdintis asmuo, pageidaujantis susisiekti su kurčiuoju, gali naudotis šios platformos paslaugomis. Tokia

²⁸ <https://www.skontakt.hu/english/>

paslauga įgalina kurtumo negalę turinčius klientus patiems tvarkyti įvairius reikalus ir sklandžiai užtikrina komunikacinius poreikius, kurie atsiranda darbo vietoje ar yra susiję su bet kokia pageidaujama viešąja paslauga. Ši paslauga prieinama ir ypatingais atvejais visą parą.

g) Vertimas raštu

Įvertinus dinaminį šiuolaikinio pasaulio pobūdį (kintančios komunikacijos formos ir priemonės, informacinės galimybės, laiko ištekliai ir t.t.) dažnai kurčiųjų bendruomenės nariai dėl informacinės ir kalbinės atskirties nespėja orientuotis informacijos galybėje kartu su kitais visuomenės nariais jiems rūpimuose klausimuose (kaip piliečiai ir kaip privatūs asmenys). Ypač tai sietina su kurčiųjų lietuvių kalbos vartojimo galimybėmis. Kurčiųjų bendruomenės nariai labai skiriasi savo gebėjimais komunikuoti lietuvių kalba (tiek garsine, tiek rašto forma). Neretai kurčiųjų asmenų laisvė reikšti nuomonę yra tiesiogiai susijusi lietuvių kalbos įgūdžiais. Todėl dažnai kurtieji, nepasitikėdami savo kalbiniais gabumais atsisako rašyti skundus, ar kito pobūdžio raštus, reikšti nuomonę raštu tiek valstybinėse įstaigose, tiek privačiose, taip apribodami savo pilietines teises. Pavyzdžiui, VAGKVC vertimo paslaugų užsakymų registracijos ir vykdymo taisyklių 7.4 punkte rašoma, kad „užsakovų pageidavimai, pasiūlymai, prašymai arba pareiškimai dėl vertimo paslaugos, jos kokybės, raštu pateikiami Centro administracijai“. Vertėjų centrų nuostatose (8.1 ir 8.2) yra implikuojama galimybė kurtiesiems teikti tokio pobūdžio paslaugas: tekstų lietuvių kalba vertimas į gestų kalbą (realiuoju laiku arba darant vaizdo įrašą) ir gestų kalbos tekstų vertimas lietuvių kalba raštu arba tekstų gestų kalba subtitravimas. Todėl galima teigti, kad kol nebus sudarytos sąlygos kurtiems asmenims išsakyti nuomonę, pateikti pageidavimus, skundus ir kitokius pareiškimus gimtąja gestų kalba, tol šių asmenų teisė bus ribojama. Tokia galimybė garantuotų lygias galimybes kurčiųjų bendruomenės nariams dalyvauti visuomeniniame gyvenime tiek viešajame sektoriuje, tiek privačiame (apie tai kalbama ir NTK 21 str. (b) ir (e)). Todėl, esant kurčio asmens poreikiui, vertėjų centrai turėtų ieškoti galimybių kurčiųjų parengtus vaizdo pranešimus/žinutes arba realiuoju laiku sakomą tekstą LGK išversti į lietuvių kalbą raštu arba titruoti vaizdo tekstą. Nusistovėjus tokiai praktikai galėtų būti ieškoma galimybių įpareigoti visus paslaugų teikėjus, kad jie vaizdo tekstus su titrais prilyginti pranešimams raštu ir taikyti įprastinę tvarką atsakymams. Kai kurie vertėjų centrai teikia tokias paslaugas pagal klientų poreikį, tik kol kas šios paslaugos nėra populiarios. Nėra aišku ar tai rodo šių paslaugų poreikio nebuvimą, bet gal greičiau informacijos stoka – apie tokias vertimo paslaugas paprasčiausia niekur nėra skelbiama. Praktika rodo, kad vertėjų centrai turi technologinius išteklius – tokie tekstai yra rengiami informacijai apie centrų veiklą skleisti. Tiesa, tokios paslaugos pareikalautų papildomų

žmogiškųjų sąnaudų, tačiau ir neabejotinai prisidėtų prie pačių vertėjų kompetencijų plėtojimo ir klientų sąlygų komunikuoti gerinimo, paslaugų prieinamumo plėtojimo.

h) Vertimas darant įrašą

Tas pat pasakytina ir apie informacijos raštu vertimą realiuoju laiku į LGK ar darant įrašą, pavyzdžiui, kliento pageidavimu gali būti išversti į gestų kalbą svarbūs jam dokumentai - įsakymai, taisyklės, sutartys ir pan. Be to, šias paslaugas kokybiškai galėtų teikti ir kurtieji vertėjai.

Lietuvoje įsigali praktika, kai vertėjų centrai, vykdydami savo tikslus ir funkcijas, pateikia gestų kalba ar verčia vyriausybinių įstaigų, savivaldybių informacinius pranešimus, skirtus gyventojams. Taip pat verčiamos TV laidos, pristatoma kita informacija gestų kalba centrų tinklalapiuose. Nors kai kuriais atvejais tai vykdoma atlikus tam tikras apklausas, tačiau dažnai šie veiksmai nėra derinami nei su LKD, nei su vietos teritorinėmis valdybomis. Norėtusi, kad teise spręsti, kas yra aktualu, svarbu ir naudinga naudotusi pati kurčiųjų bendruomenė. Ši vertėjų centrų iniciatyva didinti informacijos prieinamumą yra pagirtina, tačiau nėra jokių susitarimų su kurčiųjų organizacijomis dėl tokios veiklos prioritetų, taip pat nėra aišku, kiek tokiai veiklai yra eikvojama žmogiškųjų išteklių ir kiek efektyvios tokios paslaugos. Kartais tokia veikla yra dubliuojama su LKD interneto svetainės funkcijomis.

Be to, įsakyme dėl VAGKVC nuostatų patvirtinimo²⁹ punktas 9.6. (*Moko gestų kalbos girdinčiuosius, kurčiuosius ir klausos sutrikimų turinčius vartotojus*) gali atrodyti kaip perviršinė įstaigos kompetencijų dalis. Sunku rasti tokią su vertimo paslaugų teikimu susijusią agentūrą ar biurą, kuri teiktų kitą kalbinę – mokymo - paslaugą. Kompetentingam mokymo paslaugų teikimui reikalingi visai kiti išteklių ir kompetencijos, kita veiklos struktūra. Šia veikla paprastai užsiima aukštosios mokyklos, kurios vykdo filologinės ar jai artimų šakų studijas, be to, eilę metų šią funkciją vykdė SC prie LKD. Tačiau nepertraukiamo finansavimo trūkumas trukdė nuosekliai planuoti darbus, dėl šių priežasčių buvo sunku pritraukti aukštos kompetencijos kvalifikuotus specialistus nuolatiniam darbui.

i) Vertimo paslaugos kurčneregams

Kol kas nėra žinoma, kiek Lietuvoje gyvena kurčneregų žmonių. Pasaulinės statistikos duomenys teigia, kad paprastai žmonių su tokia negalia populiacija sudaro 0,018 proc. gyventojų. Europos kurčneregų sąjungos konstitucijoje (2013) kurčneregystė apibūdinama kaip unikali negalia, kurią sukelia įvairūs klausos ir regos sutrikimų deriniai; be to, tai sukelia komunikacines, socialines ir

²⁹ LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. gruodžio 6 d. įsakymo Nr. A1-678 redakcija

praktinės interakcijos kliūtis ir neleidžia pilnai bei visapusiškai dalyvauti visuomenėje. Europos parlamento rašytinė deklaracija apie kurčneregių žmonių teises (2004) kviečia valstybes pripažinti ir užtikrinti kurčneregių žmonių teises, kurių viena yra teisę gauti individualią vertėjų, vedlių, mokytojų bei kitų padėjėjų pagalbą. Kol kurčneregystė nėra pripažinta, nėra aišku, kokių kompensacinių paslaugų reikia tokią negalią turinčių asmenų komunikaciniams poreikiams tenkinti. Todėl ir pritaikytos ar specialios vertimo paslaugos tokiems asmenims vertėjų centrai neteikia.

Amerikoje, Europoje, Skandinavijos šalyse, Azijoje plačiai taikomos vertimo paslaugos kurčneregiams - asmenims, mokantiems gestų kalbą ir įgijusiems regos sutrikimų, teikiamos taktinės (liečiamosios) gestų kalbos paslaugos arba vertimas pritaikomas pagal jų regos galimybes.

j) Tekstų užrašymo paslauga

Tai yra specifinė klausos negalią turinčių asmenų poreikių dalis. Pasaulyje egzistuoja praktikos, kuomet konferencijų metu pranešėjų tekstai yra renkami elektroninėje terpėje ir pateikiami klausytojams per medijos projektorius. Šią paslaugą teikia specialiai paruošti vertėjai, vadinami *speech-to-text interpreters*, kuomet jie renka ar užrašo realiuoju metu girdimą tekstą. Šiai paslaugai teikti reikalingi žmogiškieji ištekliai ir technologijos, kadangi šiuo metu tokių technologijų, kurios gyvai sakomą tekstą galėtų automatiškai atpažinti ir užrašyti, bent jau lietuvių kalba, nėra. Užsienyje garsinio teksto užrašymo paslauga naudojama tiek privačių reikalų srityje (susitikimai, studijos ir pan.), tiek ir viešuosiuose renginiuose. Ji labiau paplitusi (nors lygiai taip pat ja naudotis gali ir kurtieji) tarp klausos negalią turinčių asmenų, kurie nemoka arba silpnai moka gestų kalbą, kurie apkurto vėlesniame amžiuje, t. y. pirmoji (gimtoji) jų kalba yra žodinė.

2.1.4 Aplinkos pritaikymas ir informacijos prieinamumas

Aplinkos pritaikymas „apima kiekvieną aspektą, pradedant nuo informacijos srovių ir komunikacijos su gestų kalba bendraujančiais biuro darbuotojais ir baigiant psichologine aplinka“³⁰, tačiau aplinkos kurtiesiems pritaikymas Lietuvoje nėra platus. Lietuva, ratifikavusi JT NTK pripažino, kad „neįgalumas atsiranda dėl asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, ir požiūrio bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“³¹. Taigi pritaikius aplinką visiems žmonėms, neįgalumas bus suprantamas kitaip.

³⁰ Mark Wheatley UNCRPD įgyvendinimas Europoje – kurčiųjų perspektyva, 75 p.

³¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882> Preambulė e ir v dalys

JT NTK su tinkamu aplinkos pritaikymu vienaip ar kitaip susiję keli straipsniai (9, 11, 19, 20, 21, 27, 29, 30 str.). Konvencija ratifikuota 2010 m., tačiau 2016 m. JT NTK komitetas savo rekomendacijose Lietuvai reiškia susirūpinimą dėl nedidelio masto priemonių, kurių imtasi universalaus dizaino principams skatinti fizinėje aplinkoje ir transporte ir dėl praneštos nepakankamos pažangos šiuo klausimu, ypač – susijusiu su prieinamumo privačiuose ir viešuosiuose pastatuose bei jų aplinkoje ir transporto grandinėje gerinimu, įskaitant automobilių stovėjimo aikšteles, traukinių stotis, platformas, tarpmiestinius autobusus, taksi ir keltus. Komitetas taip pat reiškia susirūpinimą dėl veiksmingos pastatų prieinamumo kontrolės trūkumo³².

Pritaikant aplinką reikėtų remtis universalaus dizaino principais. Pavyzdžiui, Norvegijos Vyriausybė, siekdama sistemingai diegti universalųjį dizainą, patvirtino *Universalus dizaino veiksmų planą* iki 2025 metų, kuriame numatė universaliojo dizaino principus taikyti planuojant ir projektuojant aplinką, pastatus ir priemones, transporto sistemas bei informacines technologijas.

Universaliojo dizaino idėjos yra naudingos ir patogios visiems, nors ir manoma, kad pritaikymas reikalingas tik vienai kuriai nors žmonių grupei. Pavyzdžiui, universalusis dizainas televizijoje.

WFD teigimu, palyginti su visomis transliuojamomis programomis, kurtiesiems ir neprigirdintiesiems pritaikytų laidų yra labai mažai ir jiems tikrai nesuteikiamas lygus prieinamumas prie medijos.³³ Didžiosios Britanijos nacionalinis transliuotojas, kaip ir Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (LRT), gauna dotacijas iš savo šalies vyriausybės. Tačiau priešingai nei Lietuvoje, Didžiojoje Britanijoje 2003 m. priimtas įstatymas, kad visi transliuotojai įpareigojami titruoti 90 % transliuojamų laidų, o 10 % iš jų turi būti verčiamos į gestų kalbą. Atsižvelgdamas į tai, Didžiosios Britanijos nacionalinis transliuotojas stengiasi teikti informaciją kuo platesniam visuomenės ratui, įtraukdamas įvairią auditoriją. 2008 m. 100 proc. programų populiariuose BBC kanaluose buvo *pilnai* subtitruojamos, tačiau gestų kalba neliko nuošalyje: specialiai kurčiųjų bendruomenei transliuojamos laidos, nagrinėjančios kurčiųjų bendruomenei svarbius klausimus. Laidos pritaikomos visiems žiūrovams: siužetai, kur vartojama gestų kalba, verčiami į žodinę kalbą arba subtitruojami. Pasaulio kurčiųjų federacija Didžiosios Britanijos situaciją laiko pavyzdžiu dėl medijos prieinamumo pritaikymo kurtiesiems.

³² Neįgaliųjų teisių komiteto Baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos (2016, 3 p.) <http://www.ndt.lt/neigaliuju-teisiu-konvencija/>

³³ <https://www.wfdeaf.org/wp-content/uploads/2011/06/Deaf-People-and-Human-Rights-Report.pdf> 37 p.

Lietuvos kurčiųjų draugija kartu su Lietuvos kurčiųjų jaunimo asociacija atliko tyrimą³⁴ dėl Lietuvos nacionalinės televizijos informacinės aplinkos, pritaikant ją klausos negalią turintiems asmenims. Tyrimas parodė, kad 69, 8 % tyrimo dalyvių geriausiai / aiškiausiai supranta vertimą į lietuvių gestų kalbą, sugebėdami atkartoti pateiktą informaciją, o neprisigirdintiems, apkurtusiems ar asmenims, kurių pagrindinė kalba yra lietuvių, būtina informaciją titruoti lietuviškai, taikyti besikeičiančių titrų technologiją. Tam pritaria 84, 9 % tyrimo dalyvių.

Lietuvoje tokių įstatymų nėra, nors numatyta, kokia dalis iš bendro LRT televizijos transliacijų skaičiaus (procentais) turi būti verčiama į gestų kalbą, o įgyvendinančia institucija paskirta LRT³⁵. Pavyzdžiui, 2016 m. LRT turėjo išversti į gestų kalbą 17 proc. visų nacionalinio transliuotojo programų, o 2017 m. – 20 proc., tačiau 2015 m. plane pritaikytos laidos yra ne į gestų kalbą verčiamos laidos, o titruojamos laidos³⁶. Taigi nesant įtvirtinimo įstatymuose, pati televizija sprendžia dėl pritaikytų laidų apimčių, įvairovės ir laiko, kada jos rodomos eityje.

LKD gauna valstybės finansavimą³⁷ kurčiųjų informavimui internetinėje svetainėje www.lkd.lt. Informavimas vyksta gestų kalba, tačiau LKD siekia, kad teikiama informacija būtų pritaikyta visiems, todėl pranešimai yra titruojami lietuviškai. Kalbant apie universalųjį dizainą, titravimas naudingas ne tik kurtiesiems ir neprisigirdintiems, bet ir vaikams, lietuvių kalbos besimokantiems užsieniečiams, apkurtusiems, bet gestų kalbos nemokantiems žmonėms ir visiems, norintiems gerinti rašybos įgūdžius.

Kurtiesiems reikalingi ir paslėpti titrai, kurie turėtų būti įdiegti įvairiose erdvėse: oro uostuose, ligoninėse, pašte, sporto salėse ir t. t. Tokius paslėptus titrus galima matyti tik su specialiu prietaisu, pvz., specialiais akiniais, o televizijoje pasirinkus tam tikrą nustatymą. Taigi paslėptus titrus mato tik tie žmonės, kuriems jų reikia. Pavyzdžiui, Lietuvos kino teatruose rodomi filmai dažniausiai titruojami lietuviškai, nes jie sukurti užsienyje, o lietuviški filmai netitruojami, nes filmų kūrėjai nemato reikmės – filmus žiūrės lietuvių kalbą mokantys žmonės. Deja, kurtiesiems lietuviški filmai dažniausiai nepritaikomi, o Amerikoje filmai anglų kalba titruojami palėptais titrais.

Nuolat atsiranda naujų technologijų, kurios padeda įdiegti titrus į aplinką ir tokiu būdu palengvina kurčiųjų ir neprisigirdinčiųjų komunikaciją su aplinkiniais žmonėmis. Pavyzdžiui, į savo išmanųjį telefoną parsisiuntus programėlę *Ava*, galima transformuoti kalbą į tekstą ir matyti jį savo

³⁴ LKD ir LKJA tyrimas „Lietuvos nacionalinės televizijos informacinės aplinkos pritaikymas klausos negalią turintiems asmenims“

³⁵ *Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013 – 2019 m. programa*

³⁶ <https://www.wfdeaf.org/wp-content/uploads/2011/06/Deaf-People-and-Human-Rights-Report.pdf> 37 p.

³⁷ *Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013 – 2019 m. programa*

išmaniojo ekrane, nereikia turėti jokio specialaus prisijungimo, užtenka programėlės, kuri atpažįsta balsą ir realiu laiku ekrane rodo vykstantį pokalbį. Kai pokalbyje dalyvauja daugiau žmonių, jų telefonus galima sujungti į bendrą pokalbį, tada telefono ekrane atsiranda dialogas su pokalbio dalyvių vardais. Tokiu technologijos privalumu galima naudotis visur: šeimoje, pas daktarą, banke ir t. t. Tokia galimybė Lietuvoje yra, bet naudojant tam tikros firmos telefoną.

JT NTK komitetas³⁸ bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyva³⁹ reiškia susirūpinimą dėl kurčiųjų galimybes išsikviesti pagalbą nelaimės atveju. Minėtos direktyvos nuostatos į ES valstybių narių teisę turėjo būti perkeltos iki 2011 m. gegužės 25 d., tačiau nuostatų perkėlimą notifikavo tik Danija, Estija, Švedija, Jungtinė Karalystė, Airija ir Malta.

Pavyzdžiui, Švedijoje skubios pagalbos paslauga 112 yra gana gerai išplėtotą. Už skubios pagalbos kvietimo numeriu 112 paslaugas yra atsakinga organizacija SOS Alarm, kuri skubios pagalbos numeriu 112 paslaugas teikia pagal sutartį su Švedijos vyriausybe. SOS Alarm užtikrina, jog klausos ir (ar) kalbos sutrikimus turintys žmonės turėtų galimybę skubią pagalbą iškviesti SMS žinute. Ši sistema grindžiama išankstiniu registravimu. T. y. šia paslauga norintis pasinaudoti asmuo privalo registruotis ir pasirašyti sutartį, kad jis yra informuotas apie sistemą ir egzistuojančius jos trūkumus (pajėgumų apribojimus). Registravimo tikslas yra užtikrinti, kad vartotojas būtų gerai informuotas apie sistemą ir be reikalo jos neapkrautų. Sistemos trūkumas – išankstinė registracija ir ši paslauga veikia tik Švedijos karalystėje registruotose telefono numeriuose⁴⁰.

Šiuo metu Lietuvoje kurtieji išsikviesti pagalbą gali dviem būdais: instaliuoti į išmanųjį telefoną programėlę GPIS 112 arba tiesiog skambinti numeriu 033, kol operatorė padės ragelį ir skambinusiui išsiųs SMS žinutę informuodama, kad pagalba jau kelyje. Norėdamas gauti tokią paslaugą, kurčiasis turi registruotis. Bendrasis pagalbos centras renka visų kurčiųjų ar kalbėti negalintį žmonių duomenis, veda juos į bazę tam, kad užtikrintų skubiosios pagalbos teikimą. Planuojama teikti 112 tyliojo skambučio paslaugą, kai į kurčiojo užregistruotą gyvenamąją vietą atvažiuoja greitoji ir policija. Tam išmanusis telefonas nebūtinai.

Įvairūs įspėjamieji signalai, informaciniai pranešimai (visuotinės grėsmės, gaisro signalai, įvairūs pranešimai viešajame transporte ir pan.) Lietuvoje dažniausiai būna garsiniai – pranešėjai skelbia informaciją, kuri sklinda iš garso kolonėlių, todėl kurtiesiems tokia informacija yra

³⁸ JUNGTINIŲ TAUTŲ NEĮGALIJŲ TEISIŲ KOMITETO REKOMENDACIJOS LIETUVAI

³⁹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009 / 136 / EC dėl universalių paslaugų

⁴⁰ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/112-sweden>

neprieinama. Laikantis universaliojo dizaino principų, tokia informacija neprieinama ir prastai girdintiems senyvo amžiaus žmonėms, ir visiems kitiems, jeigu būtų didelis triukšmas.

Pritaikant aplinką ypač svarbios naujos technologijų galimybės. Pavyzdžiui, pritaikant 2013 m. atsiradusią naujovę – švyturėlius (angl. *beacon*)⁴¹. Tai *Apple* kompanijos produktas, bet analogišką technologiją tobulina ir *Google*. Iš esmės tai yra mažai elektros energijos naudojantys ir autonomiškai galintys veikti prietaisai, kurie integruoti į aplinką teikia informaciją netoli jų esantiems vartotojams. Pvz., tokius švyturėlius galima naudoti traukinių stotyje, tokiu būdu tiksliai nustatant telefono naudotojo buvimo vietą ir padedant jam orientuotis erdvėje ir, esant reikalui, informuoti apie įvykčius tvarkaraščio pakitimus ar pan. Labai svarbu, kad panaudojant šį principą, į telefonus galima transliuoti automatinius pranešimus apie pavojų, kurie paprastai pateikiami tik minėta garsinė forma. Šiuo atveju tai galėtų būti iš anksto parengti vaizdo įrašai gestų kalba JT NTK (2, 4, 5, 9, 29 str.) skatina užtikrinti lygias politines teises ir galimybes.

Per 2016 m. Lietuvoje vykusius Seimo rinkimus VRK internetiniame puslapyje buvo talpinami įrašai gestų kalba, kviečiantys balsuoti Seimo rinkimuose, buvo pateiktos nuorodos į nacionalinio transliuotojo LRT tinklalapį, kur sukeltos Seimo rinkimų debatų laidos, išverstos į gestų kalbą. LR Seimo rinkimų debatai per LRT televiziją su vertimu į gestų kalbą buvo rodomi nuo rugsėjo 3 d. iki spalio 6 d., Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų transliacija buvo rodoma su vertimu į gestų kalbą⁴². Lietuvos *Vyriausioji rinkimų komisija* (VRK) teigia, kad yra atvira Lietuvos kurčiųjų bendruomenės iniciatyvoms bei dalyvauja organizuojamuose susitikimuose su kurčiųjų bendruomenės atstovais, tačiau praktikoje vis dar trūksta detalesnio reglamentavimo konkrečiai rinkėjų grupei, didesnio jų įtraukimo rinkimų proceso metu, informacijos apie rinkimus kurtiesiems ir neprisigirdintiesiems suprantamu būdu, o apylinkėse, kuriose gyvena didelis procentas kurčiųjų ar neprisigirdinčiųjų asmenų, trūksta kurčiųjų ar neprisigirdinčiųjų komisijos narių, gestų kalbos vertėjų.

WFD teigia, kad dėl komunikacijos barjero kurtieji yra priversti dirbti nekvalifikuotą darbą⁴³, yra atskirti nuo girdintiesiems prieinamos informacijos ir iš kurčiųjų atimama galimybė būti pilnaverčiais piliečiais, pažeidžiant žmogaus teises, įtvirtintas įvairiuose teisės aktuose. Kurtiesiems, kaip ir visiems žmonėms, labai svarbu būti visapusiškai įtrauktiems į darbo aplinką ir turėti ryšį su kolegomis. Šią įtrauktį apima galimybė save visiškai išreikšti per susirinkimus su viršininku ir kolegomis, grįžtamojo ryšio iš viršininko suvokimas ir supratimas, kokius darbus atlikti, socialinė

⁴¹ <https://developer.apple.com/ibeacon/>

⁴² <http://www.vrk.lt/en/naujienos/-/content/10180/9/aptartas-kurciuju-dalyvavimas-lietuvos-politiniame-gyvenime>

⁴³ <https://www.wfdeaf.org/wp-content/uploads/2011/06/Deaf-People-and-Human-Rights-Report.pdf>

sąveika su kolegomis, kuri padeda sukurti gerą darbinę aplinką. Labai svarbu nebūti visiškai priklausomam nuo gestų kalbos vertėjo, nes tiesioginė komunikacija leidžia informaciją perteikti momentaliai ir perteikti ją visą, be praradimų. Taigi, idealiu atveju, kurčiojo žmogaus kolegos turėtų išmokti gestų kalbą, kad galėtų su juo bendrauti tiesiogiai, be vertėjo.

Lietuvoje kurčiųjų įdarbinimu rūpinasi įdarbinimo tarpininkai, dirbantys kurčiųjų rehabilitacijos klubuose. Įdarbinimo tarpininkai rūpinasi darbo vietų kurtiesiems paieška, įdarbinus kurčiąjį suteikia darbdaviui informacijos apie kurčiųjų kultūrą, vėliau palaiko ryšius su dirbančiu kurčiuoju.

Vertimas kurtiesiems per baudžiamąsias bylas ir per arešto orderio teikimo procedūrą numatytas taisyklėse⁴⁴, skirtose Europos Sąjungos šalims dėl teisių į vertimą. Vertimas asmeniui, kuris nesupranta šalies, kurioje yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, valstybinės kalbos yra privalomas, nes palengvina abiem pusėms teisinių klausimų eigą ir leidžia lengviau teisiškai bendradarbiauti. Minėtais įstatymais apibrėžiami minimalūs teisingo teismo standartai ir teisės, kurias gindama žmogaus teises garantuoja Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija. Vertimas turi būti garantuotas ir kurtiesiems. Yra daug priežasčių, kodėl kurtieji neturi tokios pačios prieigos prie juridinių ir teisinių paslaugų kaip ir girdintieji: gestų kalbai suteiktas ribotas statusas arba ji visai neturi statuso, o tai apriboja gestakalbių galimybę gauti pilną informaciją visuose teisinių procesų etapuose; teisės specialistai neturi daug patirties teisiniuose procesuose, kai verčiama tarp dviejų kalbų. Kai verčiama iš žodinės kalbos į gestų kalbą, atsiranda papildomų iššūkių; teisės specialistams trūksta žinių apie kurčiųjų švietimą, kultūrą⁴⁵.

Kalbant apie aplinkos pritaikymą ir universalųjį dizainą, minėtina sąvoka *Deaf Space* (kurčiųjų erdvė), kuri apibrėžia kurtiesiems patogią aplinką, atsižvelgiant į tai, kaip negirdintys žmonės suvokia ir naudoja erdvę aplink save. Taigi architektūroje taip pat gali būti įdiegtos kurtiesiems reikalingos technologijos. Pavyzdžiui, koridoriai kurčiųjų erdvėse turėtų būti platūs, kad du gestų kalba besikalbantys kurtieji galėtų išlaikyti atstumą vienas nuo kito. Dėl tos priežasties siūloma montuoti ir plačius laiptus. Tikriausiai daugeliui patinka ir automatiškai atsiderančios durys, kurios yra patogios visiems: gestų kalba kalbantiems kurtiesiems, mamai su kūdikiu vežimėlyje ar didelę naštą nešančiam žmogui⁴⁶.

⁴⁴ Europos Parlamento direktyva 2010 / 64 / EU ir Tarybos 2010 m. spalio 20 d.

⁴⁵ <https://www.streetleverage.com/2016/07/scales-justice-legal-ramifications-sign-language-interpreters/>

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=FNGp1aviGvE>

Daugelyje sričių aplinkos pritaikymas kurtiesiems dar menkas: trūksta įvairios aktualios medžiagos vertimo į gestų kalbą (informacija dėl smurto šeimoje, ligų prevencija⁴⁷ ir pan.), taip pat viešųjų renginių, teatro vertimo, muziejų, viešbučių ir kitų viešųjų erdvių pritaikymo.

2.1.5 Kurčiųjų ugdymas

2.1.5.1 Dvikalbis kurčiųjų švietimas

JT NTK įtvirtinta besimokančių kurčių teisė būti apmokytiems jų pačių kalba (gestų kalba) ir gebėti ja komunikuoti⁴⁸. Apie JT NTK įtvirtintą kurčiųjų vaikų teisę gauti švietimą gestų kalba rašoma ir WFD pozicijoje dėl kurčių vaikų švietimo⁴⁹. Dokumente teigiama, kad tyrimais patvirtintas faktas, jog suteikus vaikams tinkamą švietimą (gestų kalba ir rašytine / sakybine kalba), jiems dažniausiai pasiseka įgyti žinių ir tapti aktyviais piliečiais ir pilnai dalyvauti visuomenės gyvenime, o specialistai rekomenduoja *vaikus mokyti gestų kalbos kuo anksčiau*, kad jų smegenų vystymasis ir kognityvinė raida būtų maksimali (ten pat), o pavėluotas gestų kalbos gavimas turi neigiamų pasekmių vaiko kalbos vystymuisi⁵⁰.

Tradiciškai kurčiųjų ugdymo įstaigos yra vieta, kur kurtieji vaikai gali išmokti gestų kalbą, nes 90 proc. kurčių vaikų gimsta girdinčių šeimose ir negali gestų kalbos išmokti iš savo tėvų, todėl svarbu, kad kurtieji vaikai gestų kalbos mokytųsi kartu su kurčiais bendraamžiais – tik kartu jie gali pilnavertiškai vystyti savo kultūrą, prigimtine gestų kalbą ir socializuotis. Kurčiųjų ugdymo įstaigose vaikams sudaroma tinkama kalbinė ir socialinė aplinka, kai vaikai ir darbuotojai kalba gestų kalba.

Deja, kurčių vaikų ugdymas dažnai būna pavėluotas, nes nei girdintieji tėvai, nei pedagogai dažnai nežino apie gestų kalbos svarbą kurčių vaikų raidai, būtinybę bendrauti su kurčiu vaiku jau nuo kūdikystės, kurčių vaikų poreikį bendrauti su kurčiais bendraamžiais jau ikimokykliniame ugdyme ir t.t. Gimus kurčiam vaikui, medikai suteikia tėvams informaciją apie klausos reabilitacijos galimybes, KI, tačiau jiems nesuteikiama visapusiška informacija apie kurčio vaiko ugdymo pasirinkimo galimybes, savalaikės švietimo pagalbos teikimą, galimybę ugdytis klausos sutrikimą turinčių vaikų ugdymo įstaigose, mokytis gestų kalbos ir įsilieti į kurčiųjų bendruomenę, o taip pat apie gestų kalbos

⁴⁷ <https://www.wfdeaf.org/wp-content/uploads/2011/06/Deaf-People-and-Human-Rights-Report.pdf> 38 p.

⁴⁸ 24 str. 3 – 4 p.

⁴⁹ <https://wfdeaf.org/wp-content/uploads/2016/10/WFD-Position-Paper-on-Language-Rights-of-Deaf-Children-CLEAN-VERSION-7-Sept-2016-1.pdf>

⁵⁰ Mayberry R. (1993) First-language acquisition after childhood differs from second-language acquisition: The case of American Sign Language. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36: 1258-1270.

Boudreault P. (1999) Grammatical processing in American sign language: Effects of age of acquisition and syntactic complexity. Unpublished Masters thesis, McGill University

mokymosi svarbą vaikams su KI, kad jie galėtų laisvai komunikuoti. Nekaupiama (o jeigu kaupiama – neviešinama) ir tėvams neteikiama statistika apie sėkmingus ir nesėkmingus KI operacijų rezultatus.

Šiuo metu kompleksiskai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarką reglamentuoja Lietuvos įstatymai⁵¹. Dokumentas įpareigoja savivaldybes nustatyti kompleksiskai teikiamos pagalbos tvarką, paskirti tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių. Deja, daugelyje savivaldybių šis komandinis darbas nevyksta, dažnai nežinomi ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriai, nėra duomenų bazės apie ankstyvojo amžiaus vaikus, turinčius klausos sutrikimą, nėra bendradarbiavimo tarp sveikatos priežiūros įstaigų, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus, pedagoginių psichologinių tarnybų ir sutrikusios klausos vaikų ugdymo įstaigų. Visos informacijos tėvai turi ieškoti patys.

Sužinojus apie vaiko įgytą kurtumą, tėvai turi iškart pradėti bendrauti su juo gestų kalba, todėl tėvams reikia sukurti tam tinkamas sąlygas. Teoriškai tokia galimybė yra. Priemonių plane (1.2.4) numatyta, kad kurčius vaikus auginantys tėvai ir jų šeimos nariai turi galimybę lankyti nemokamus LGK kursus. Tačiau jie nenuoseklūs (neplanuojama, kokioms tikslinės grupės ir kokio lygio kursai vyks), nenuolatiniai (vyksta metų pabaigoje), tėvai dažnai neinformuojami apie tokią galimybę, nėra informacijos apie lankomumą, dalyvių atsiliepimus.

Skandinavijos šalyse veikia tėvų informavimo sistema efektyvesnė nei Lietuvoje: gimus kurčiam vaikui, tėvams pateikiamas specialistų sąrašas, su kuriais, prieš renkantis KI, būtina susitikti. Tik išklausę visų specialistų siūlymus ir galimas alternatyvas, tėvai gali rinktis KI savo vaikui. Tėvų informavimas yra nešališkas, apimantis visus galimus variantus ir ginantis vaiko teises.

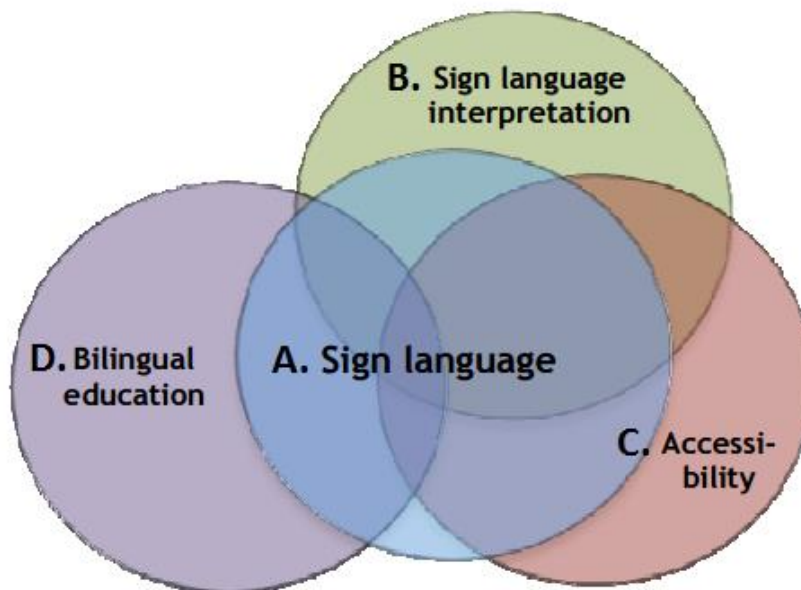
Tėvai dažnai galvoja, kad dvikalbis ugdymas, kai viena iš kalbų yra gestų kalba, trukdys vaikui, nes jo kalbinė raida atsiliks. Tyrimai rodo priešingai: geros pirmosios kalbos žinios padeda geriau įsisavinti antrąją kalbą. Vaikams, kalbantiems gestų kalbomis ir sakytinėmis kalbomis, gestų kalba nedaro neigiamos įtakos, mokant juos žodinės kalbos. Mitas, kad gestų kalbos trukdo išmokti sakytinių. Yra įvairių tyrimų JAV, Nyderlanduose, Irane, Brazilijoje, Italijoje, Belgijoje, kurie įrodo, kad vaikai su KI sėkmingai įsisavino sakytinę kalbą, nors kalbėjo ir gestų kalba. Jiminez lyginamieji kalbų tyrimai įrodo, kad vaikai su KI, kurie mokėjo gestų kalbą, gebėjo geriau kalbėti žodine kalba, nei tie vaikai, kurie gestų kalbos nemokėjo. Išilginiai tyrimai, kuriuos atliko Preisler, Tvingstedt ir Ahlstrom taip pat teigia, kad kurtieji vaikai, kurie geriausiai mokėjo gestų kalbą, geriausiai mokėjo ir

⁵¹ LR ŠMM, SADM ir SAM ministrų įsakymas 2011 m. lapkričio 4 d. įsakymas Nr. V-2068/A1-467/V-946 „Dėl kompleksiskai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarkos aprašo patvirtinimo“.

sakytinę kalbą. Pabrėžtina, kad vaiko komunikacijos raidą teigiamai veikia gestų kalbos mokėjimas ir kalbėjimas gestų kalba⁵².

WFD parengtoje „Kurčiųjų žmonių ir jų teisių“ ataskaitoje⁵³ taip pat teigiama, kad kurčiajam vaikui turi būti suteikiama gestų kalbos aplinka. T. y. vaikai turi būti ugdomi jiems natūraliausia, savaime išmokstama kalba, šiuo atveju gimtąja gestų kalba, vėliau pareinant prie nacionalinės rašytinės kalbos. Gestų kalbos mokoma nuolat su vaikais ja kalbant, todėl kalbos išmokstama savaime. Taigi norint įgyvendinti šią sampratą, geriausia, kad mokytoju būtų kurčiasis.

Norint, kad kurčiųjų žmogiškosios teisės būtų pilnai įgyvendintos, svarbu tolygiai vykdyti keturis esminius faktorius: *pripažinimas ir gestų kalbos vartojimas* (apimant kurčiųjų kultūros ir identiteto pripažinimą ir gerbimą), *dvikalbis švietimas* (švietimas nacionalinėmis gestų ir sakytinėmis kalbomis), *prieinamumas visose socialinėse srityse ir gyvenime* (įtraukiant įgyvendinimą į teisės aktus), *gestų kalbos vertimas*. Apskritimais pavaizduota, kaip glaudžiai visus sritys susijusios, taip pat ir dvikalbis švietimas:

A. Gestų kalba B. Gestų kalbos vertimas C. Prieinamumas D. Dvikalbis švietimas

⁵² Pasaulio kurčiųjų federacijos pozicija dėl kurčiųjų vaikų teisės į kalbą (angl. WFD POSITION PAPER ON THE LANGUAGE RIGHTS OF DEAF CHILDREN), patvirtinta Tarybos 2016-09-7, 4 p.

⁵³ „Kurtieji ir žmogaus teisės“ H. Haualand, C. Allen, 2009, 28 – 35 p.

Pasaulio kurčiųjų federacija ne tik rekomenduoja kurtiesiems vaikams dvikalbio švietimo metodą⁵⁴, bet ir pabrėžia, kad dvikalbis ar daugiakalbis ugdymas pats savaime negarantuoja sėkmingos švietimo – dvikalbis švietimas būtinai turi būti *kokybiškas*.⁵⁵

Būtent kokybės trūksta visoje Europoje. 2014 – 2016 m. vykdytas projektas De – Sign Bilingual⁵⁶, kurio metu buvo renkamos ir bendrinamos žinios apie dvikalbio švietimo padėtį Europoje. Projektą vykdė 5 specializuotos mokyklos ir 4 universitetai, jų tikslas buvo didinti dvikalbio kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų vaikų švietimo apimtį. Apklausus 39 Europos šalis, konstatuota, kad tik nedaugelyje jų yra dvikalbio švietimo užuomazgos. Pavyzdžiui, Vokietijoje taip pat nėra jokio teisinio įpareigojimo dėl kvalifikuotų mokytojų rengimo, vis dar yra oralinio švietimo tradicijų, ugdymo įstaigoms neskiriamas pakankamas finansavimas, tačiau yra dvikalbiam ugdymui palankių faktorių: vokiečių gestų kalba turi teisinį statusą, įkurta mokytojų, kurie orientuojasi į dvikalbį švietimą, asociacija, vyksta aktyvus tėvų, kurčiųjų bendruomenės lobizmas, skatinantis dvikalbį ugdymą, vyksta gestų kalbos tyrimai, konferencijose, mokymuose skleidžiama informacija apie dvikalbį švietimą. Deja, bet projekto vykdytojai Lietuvą Europos kontekste nurodė kaip šalį, kurioje dvikalbio ugdymo nėra.⁵⁷

Dabar vis daugiau kalbama apie įtraukiojo ugdymo sampratą. Ji įtvirtinta ir JT NTK (24 str.), tačiau terminą *įtraukioji ugdymo sistema* (angl. *inclusive education system*) vertime į lietuvių kalbą pakeitė netiksli frazė *visiems tinkamas švietimas*. JT NTK nėra įtraukiojo ugdymo apibrėžimo, tačiau per 14 – tą sesiją JT NTK komitetas (toliau – Komitetas) argumentavo, kodėl rekomenduoja įtraukijį ugdymą⁵⁸ ir pateikė rekomendacijas, kaip įgyvendinti inkluzinį švietimą savo šalyje. Komitetas ragino šalis, kuriose ratifikuota Konvencija, teikti medžiagą formuojamam dokumentui. Tuo klausimu gauti raštai iš daugiau nei 80 šalių ir organizacijų. Remiantis gautais duomenimis ir parengtas minėtas dokumentas, kuriame rašoma, kad visų lygių švietimas turi būti įtraukusis: priešmokyklinis, pagrindinis, vidurinis ir universitetinis, profesinis, suaugusiųjų švietimas ir t. t.

Įtraukijį ugdymą supratus kaip integraciją, kurtieji mokiniai integruojami į įprastas mokyklas be jiems reikalingo aplinkos pritaikymo, todėl jie jaučiasi kitokie nei jų bendraamžiai mokyklose, negali mėgautis *tiesioginiu* mokymu, kai pasitelkiamas gestų kalbos vertėjas, jie turi mažiau

⁵⁴ 1991 m. Pasaulio kurčiųjų federacijos kongreso rezoliucija

⁵⁵ Pasaulio kurčiųjų federacijos pozicija dėl kurčiųjų vaikų teisės į kalbą (angl. WFD POSITION PAPER ON THE LANGUAGE RIGHTS OF DEAF CHILDREN), patvirtinta Tarybos 2016-09-07.

⁵⁶ <http://www.univie.ac.at/map-designbilingual/?l=en>

⁵⁷ Duomenys iš <http://www.ndt.lt/statistiniai-rodikliai/rodikliai-svietimo-srityje/>

⁵⁸ JT NTK komiteto bendrasis projekto komentaras nr. 4 (angl. CDPD Draft General Comment Number 4).

mokymosi galimybių, dažnai turi dirbti individualiai, o kai vyksta darbas grupėse, negali dalyvauti grupės diskusijoje.

WFD dvikalbį švietimą vertina ne kaip specialųjį išsilavinimą, bet kaip įtraukiojo ugdymo formą. WFD nepitaria, kad kurtieji vaikai iš specialiųjų mokyklų turi būti perkelti į įprastines, bet pritaria progresyviems pokyčiams dėl vienos įtraukiojo mokymo sistemos visiems besimokantiejiems, kur kurtiems būtų suteikta reikalinga gestų kalbos mokymosi aplinka (tan pat).

EUD (Europos kurčiųjų sąjunga) dalyvavo 2016 m. ES socialiniame forume, kur buvo aptarta, kaip įgyvendinamos JT NTK nuostatos ir kalbėta apie įtraukiojo ugdymo galimybes. Colin Allen, WFD prezidentas, kuris taip pat yra Tarptautinio neįgaliųjų aljanso pirmininkas ir WFD žmonių teisių pareigūnė Elena Down kalbėjo apie įtraukųjį mokymą ir pabrėžė, kad aukšto lygio dvikalbis ir daugiakalbis švietimas yra itin svarbu, kai pagrindinė mokymosi kalba yra gestų.

2.1.5.2 Situacija Lietuvoje

1997 m. patvirtinta ugdymo koncepcija⁵⁹ numatė, kad kurtieji vaikai bus ugdomi dvikalbiu metodu jau 2003 m., tačiau šios koncepcijos nuostatos nebuvo įgyvendintos ir dvikalbiam (bilingviam) kurčiųjų ugdymui nepasiruošta. Kaip kurtiesiems tinkamiausias mokymas, dvikalbis kurčiųjų ugdymas įtvirtintas ir kituose dokumentuose⁶⁰.

Sunku pasakyti, ar Lietuvoje aiški dvikalbio švietimo samprata. WFD teigia, kad dvikalbis švietimas galimai painiojamas su totaliosios komunikacijos metodu ar dviejų sakytinių / rašytinių kalbų mokymu, nors tai visiškai priešingi dalykai: dvikalbiame švietime gestų kalba laikoma gimtąja vaikų kalba, kurią vaikai įgauna kaip pirmąją, o sakytinė kalba, kurios kurčiasis vaikas negali išmokti natūraliai, bus antroji kalba, kurios vaikas išmoks, kai bus pasirengęs. Abi kalbos turi būti mokomos nuosekliai, viso švietimo procese⁶¹.

Kaip dvikalbį švietimą suvokia tėvai ir pedagogai, tyrė vienintelė Lietuvoje dvikalbio ugdymo temą tyrinėjanti Nijolė Pivorienė⁶². Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai dažniausiai teigia, kad kurčiųjų ugdymo įstaigose taikomas totaliosios komunikacijos metodas⁶³, o tėvai nežino, kaip dirba pedagogai arba nesupranta, kuo bilingvinis mokymas skiriasi nuo totaliosios komunikacijos (kaip ir

⁵⁹ 1997 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. 39 Sutrikusios klausos asmenų ugdymo ir socializacijos koncepcija

⁶⁰ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ISAK-65 Dėl Dvikalbio kurčiųjų ugdymo sampratos patvirtinimo 2007-01-15

⁶¹ „Kurtieji ir žmogaus teisės“ H. Haualand, C. Allen, 2009, 30 p.

⁶² Nijolė Petrauskaitė. Bilingvinis mokymas ir jo taikymas lietuvių kurčiųjų pradinio ugdymo etapuose, Magistro darbas 2007, VPU

⁶³ Ten pat, 37-38 p.

teigia WFD). Taigi galima daryti prielaidą, kad kurčiųjų ugdymo įstaigose taikomas totaliosios komunikacijos, o ne dvikalbis ugdymo metodas⁶⁴.

2015 m. įtvirtintas palankios mokiniams ugdymosi aplinkos kūrimas⁶⁵ (ugdomosios veiklos (pamokos) ypatumai, ugdymo programų pritaikymas mokiniams, atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymosi poreikius (toliau SUP), PPT rekomendacijas, klausos sutrikimo ypatumus, parenkant specialiąsias mokymo ir kurčiųjų ugdymui skirtas techninės pagalbos priemones, individualios mokinių pažangos refleksiją, žinių ir pasiekimų vertinimą). Kaip mokomosios medžiagos pavadinimas nurodyti totaliosios komunikacijos, dvikalbio ugdymo, žodinio sutrikusios klausos vaikų ugdymo metodai⁶⁶.

Totaliosios komunikacijos ir žodinio (oralinio) ugdymo metodai kardinaliai prieštarauja dvikalbio ugdymo sampratai, todėl kyla klausimas, kodėl jie pateikiami kaip tolygūs mokymo metodai? Atsakymas yra tame pačiame įstatyme, nes teigiama, kad ikimokyklinis, priešmokyklinis ugdymas ir bendrojo ugdymo programos pritaikomos „atsižvelgiant į PPT išvadas ir rekomendacijas, tėvų (globėjų, rūpintojų) lūkesčius“. Taigi, ugdymo programas rekomenduojama pritaikyti, atsižvelgiant į PPT rekomendacijas, nors, kaip ir buvo minėta, PPT nėra darbuotojų, galinčių kompetentingai atlikti pedagoginį psichologinį SUP įvertinimą, t. y. nėra specialistų, galinčių įvertinti vaiko gestų kalbos žinių lygį ir atsižvelgiama į specialiųjų kompetencijų neturinčių tėvų pageidavimus, taip pažeidžiant vaiko teises⁶⁷.

Būtina kurčiųjų dvikalbio ugdymo įgyvendinimo prielaida – kurčiųjų dvikalbio ugdymo tęstinumas, pradedant nuo ankstyvojo ugdymo. Tuo tikslu Sampratoje buvo numatyta įsteigti eksperimentinę kurčiųjų klasę / grupę, tačiau ji, nesant bendradarbiavimo tarp šalies kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo įstaigų ir koordinuojančios Sampratos įgyvendinimą institucijos bei numatytų lėšų jai įgyvendinti, nebuvo įsteigta. Iki šiol yra realizuotos tik kelios Sampratos įgyvendinimo prielaidos ir Samprata tapusi deklaratyviu, tačiau ir toliau labai aktualiu dokumentu, darytina išvada, kad Lietuvoje kurčiųjų ugdymas dvikalbiu kurčiųjų ugdymo metodu nevyksta.

Remiantis Priemonių planu (1.2.4) asmenys, dirbantys specialiosiose mokyklose, skirtose klausos sutrikimą turintiems mokiniams, kaip ir kurčiuosius vaikus auginantys tėvai, turi teorinę galimybę mokytis gestų kalbos, tačiau problemos tos pačios: nors mokymas yra finansuojamas

⁶⁴ Ten pat, 39 p.

⁶⁵ LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-1268 „Dėl surdopedagogikos kvalifikacijos tobulinimo programos patvirtinimo“

⁶⁶ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/499e2d509f1911e58fd1fc0b9bba68a7>

⁶⁷ 1996 m. kovo 14 d. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas Nr. I-1234, V sk. 34 str.

valstybės, jis yra nesisteminis, nekoordinuotas, nėra nuolatinių kursų mokytojams jiems patogiu metu (pvz., per mokinių atostogas ar tiesiog atsitraukus nuo tiesioginio darbo), švietimo įstaigose nėra gestų kalbos konsultantų.

Ugdymo įstaigose, skirtose sutrikusios klausos vaikams, vykstant pedagogų kaitai, įstaigų vadovai nuolat susiduria su problema, kaip ir kur apmokyti naujai pradėjusius dirbti pedagogus gestų kalbos. Nėra nustatyti pedagogų gestų kalbos mokėjimo lygiai. Gestų kalbos nemokantys ar nepakankamai mokantys mokytojai turi teorinę galimybę užsisakyti gestų kalbos vertėją, tačiau dėl vertėjų trūkumo ši paslauga ne visuomet užtikrinama, be to, kai pasitelkiamas gestų kalbos vertėjas, vaikai negali mėgautis tiesioginiu mokymu ir mokymusi, nesukuriamas tiesioginis, teigiamas emocinis ryšys tarp mokinio ir mokytojo.

Pedagogai baigia studijas, nemokėdami gestų kalbos ir nepasirengę darbui kurčiųjų mokyklose. Taip yra pažeidžiamas vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas⁶⁸. Pažeidžiamos ir kurčiųjų šeimose augančių, gestų kalba kalbančių vaikų teisės, kai atliekamas jų pedagoginis psichologinis specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimas, kurį Lietuvoje atlieka Psichologinė pedagoginė tarnyba (toliau – PPT). Sunkumai išskyla, nes Lietuvoje nėra vertinimo metodikos, pritaikytos klausos sutrikimą turintiems vaikams, o tarnybose nėra LGK mokančių specialistų. PPT nustato vaikų galias ir sunkumus, raidos ypatumus ir sutrikimus, ypatingus intelektinius gabumus, žinias, įgūdžius, gebėjimų lygį ir jų atitikimą ugdymo programoms neturėdami jokių kompetencijų įvertinti vaiko kalbos lygį.

Taigi, vaiko gabumai ir kalbos žinios nustatomos itin primityviai, konstatuojant, kad vaikas vartoja gestų kalba, o jos lygmuo taip ir lieka nežinomas. Panaši situacija yra nustatant ir klausos bei regos negalią turinčių vaikų gebėjimų lygį. PPT labai retai kreipiasi į Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centrą (toliau – LASUC) dėl kompleksinių negalių vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo. Tarnybose neįrengtos pritaikytos patalpos, neieškoma metodikų, akivaizdžiai trūksta žinių ir gebėjimų, kaip betarpiškai individualiai įvertinti kompleksinių sensorinių negalių turinčius kurčneregius vaikus. Pažymėtina, kad sudėtingos negalios pedagoginis vaiko pažinimas, specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimas, ugdymo gairių aprašas Lietuvoje yra 2 puslapių apimties, kai tuo tarpu, Jungtinėje Karalystėje – 22 puslapių apimties.

Nustatant asmens neįgalumą, darbingumą, organizuojant švietimą Lietuvoje iki šiol nesinaudojama tokiais pažangiais ir tarptautinėje erdvėje pripažintais įrankiais, kaip Tarptautinė funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikacija, žinoma kaip TFK (angl. ICF). TFK genetiškai susieta su sveikatos ir su ja susijusiais reiškiniais, todėl ji taikoma draudimo, socialinės rūpybos,

⁶⁸ 1996 m. kovo 14 d. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas Nr. I-1234, V sk. 33 str.

darbo, švietimo, ekonomikos, socialinės politikos, teisėtvarkos, aplinkosaugos srityse. Tokiu būdu ES šalyse TFK yra svarbus žmogaus teisių įgyvendinimo ir nacionalinių įstatymų kūrimo pagalbininkas. Lietuvos valstybinės institucijos šiuo klasifikavimu nesinaudoja, todėl įvairių negaliųjų, ypač kurčneregių, poreikiai nėra optimaliai patenkinami ir jie negali pilnavertiškai išnaudoti savo gebėjimų.

Įgyvendinant dvikalbį švietimą, lemiamas vaidmuo tenka kurčiajam pedagogui, kurio gimtoji kalba yra gestų. JT NTK (24 str. 4 p.) raginama įdarbinti mokytojus, mokančius gestų kalbą ir apmokyti gestų kalbos visuose švietimo lygmenyse dirbančius specialistus ir personalą. Šiuo metu Lietuvos bendrojo ugdymo kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų mokyklose dirba 10 kurčių ir neprigirdinčių mokytojų bei 13 auklėtojų⁶⁹.

Kurčiųjų švietimo įstaigose dirbantys suaugusieji yra pavyzdinis modelis vaikams. Mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatuose⁷⁰ nurodoma, kokią kvalifikaciją turintis pedagogas gali pretenduoti įgyti kvalifikacines kategorijas. Neaišku, kokią kvalifikaciją turintis kurčių vaikų pedagogas (mokytojas, auklėtojas) gali pretenduoti įgyti kvalifikacines kategorijas, nevienodi ir netikslūs kurčiųjų vaikų pedagogų kvalifikacinių kategorijų pavadinimai, netiksliai, kai kur nelogiškai reglamentuota, kaip pripažįstama kitoje, ne kurčių vaikų, ugdymo įstaigoje įgyta kvalifikacinė kategorija. Atestacijos nuostatuose nėra nustatyta, koks gestų kalbos mokėjimo lygis ir koku būdu pripažintas, suteikia pedagogui galimybę įgyti atitinkamą kvalifikacinę kategoriją. Reikalavimų mokytojų kvalifikacijai apraše nurodoma, kokią kvalifikaciją turintis pedagogas gali dirbti su kurčiais vaikais, tačiau nieko neminima apie gestų kalbos mokėjimą.

Kalbant apie įtraukųjį ugdymą, 2013 m. LR Vyriausybė priėmė nutarimą dėl inkliuzinio švietimo⁷¹, kuris turėjo būti įgyvendintas iki 2014 m. Faktas, kad įtraukusis ugdymas Lietuvoje nevykdomas.

2.1.5.3 Istorinė perspektyva

Informacijos apie kurčiųjų ugdymą Lietuvoje nėra daug. Galima spėti, kad Lietuvoje kurčiųjų ugdymas buvo daugumoje oralinis, bet tikslių šaltinių apie tai nėra. Kurčiųjų ugdymas rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą minimas 1805 m., kai Zygmuntas Anzelmas pradėjo mokyti kurčiuosius privačiai, tik neaišku, koks tai buvo ugdymas. 1819 m. kurčiųjų švietimo klausimą ėmėsi spręsti Vilniaus universiteto taryba, 1824 m. net buvo parengtas kurčiųjų mokymo planas, tačiau 1843 m.

⁶⁹ 2016-11-21 raštas Nr. SR – 5111 Vilniaus kolegijos pedagogikos fakultetui *Dėl informacijos pateikimo*

⁷⁰ LR ŠMM, 2008 m. lapkričio 24 d. Nr. ISAK-3216 DĖL MOKYTOJŲ IR PAGALBOS MOKINIUI SPECIALISTŲ (IŠSKYRUS PSICHOLOGUS) ATESTACIJOS NUOSTATŲ PATVIRTINIMO

⁷¹ 2013 m. kovo 13 d. LR Vyriausybės nutarimas dėl LR Vyriausybės 2012 – 2016 m. programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo 106 priemonė.

mokymas nutrūko ir žinių apie mokyklą neišliko. Kurčiųjų mokymas vėl atsinaujino 1934 m. Nors informacijos itin mažai, akivaizdu, kad mokymas vyko oraliniu metodu, kurtieji nebuvo mokomi gestų kalbos, gestų kalba jie kalbėjo tik tarpusavyje. Sovietiniais laikais kurčiųjų ugdymo įstaigos buvo įkurtos Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, bet gestų kalba ugdyme buvo draudžiama, nepripažįstama kaip visavertė kalba. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, požiūris į gestų kalbą keitėsi, ypač 1995 m., kai gestų kalba buvo pripažinta gimtąja kurčiųjų kalba, ir 2007 m. patvirtinus Sampratą.

Dvikalbio mokymo svarbą gerai suprato LKD, todėl įvairiais veiksmais siekė įtvirtinti dvikalbį švietimą kurčiųjų mokyklose. LKD įkurtas Surdologijos centras 2005 – 2008 m. vykdė ES struktūrinių fondų remiamą projektą, kurio tikslas buvo išmokyti kurčiųjų mokyklų darbuotojus gestų kalbos: 2006 – 2007 m. gestų kalbos buvo apmokyti 1311 žmonės. 2016 m. Vilniaus kolegijos įgyvendintas projektas „Vilniaus kolegijos Pedagogikos fakulteto ryšių su socialiniais partneriais stiprinimas suteikiant lietuvių gestų kalbos mokytojams kvalifikaciją“ buvo svarbus žingsnis į kurčiųjų LGK mokytojų parengimą: 90 kreditų apimties mokymus sėkmingai baigė per 40 mokytojų, kurie įgijo LGK mokytojo kvalifikaciją.

Nors LR ŠMM teigia, kad dauguma dirbančių mokytojų yra baigę 4 lygių kursus, kuriuos organizavo SC⁷², tenka konstatuoti faktą, kad tai tebuvo pavienės iniciatyvos, neturinčios tęstinumo, todėl neturinčios išliekamosios vertės, nes kursai turi būti nepertraukiami, tęstiniai ir atitinkantys juos lankančiųjų žinių lygį. Šiuo metu tolesnis kurčiųjų mokyklų darbuotojų ir LGK mokytojų kvalifikacijos tobulinimas yra neorganizuojamas, nekontroliuojamas, o JT NTK nuostatos dėl dvikalbiam švietimui tinkamų mokytojų rengimo lieka neįgyvendintos, nors tam reikalingų priemonių lyg ir yra: SPPC, UPC (*Ugdymo plėtotės centras*) rengia su gestų kalba susijusias priemones, LKNUC ir SC taip rengia įvairias dvikalbiam ugdymui skirtas priemones. Nors ŠMM teigia, kad parengtos priemonės vertinamos remiantis nustatyta tvarka⁷³ ir vertinamos aukštą kvalifikaciją ir ilgametę praktiką turinčių specialistų⁷⁴, neaišku, kokia yra tų specialistų patirtis ir kompetencijos rengiant ir vertinant dvikalbio švietimo priemones.

Akivaizdu, kad dvikalbis švietimas sunkiai skinasi kelią Lietuvos kurčiųjų švietimo sistemoje. Tą lemia menkos ir dažnai klaidingos žinios apie dvikalbį ugdymo metodą, gerų specialistų ir kurčiųjų mokytojų trūkumas.

Mažėja mokinių kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo įstaigose, nes KI turintys vaikai

⁷² 2016-11-21 raštas Nr. SR – 5111 Vilniaus kolegijos pedagogikos fakultetui *Dėl informacijos pateikimo*

⁷³ LR ŠMM ministro 2011-11-30 įsakymas Nr. V – 2310 Dėl bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo patvirtinimo“

⁷⁴ 2016-11-21 raštas Nr. SR – 5111 Vilniaus kolegijos pedagogikos fakultetui *Dėl informacijos pateikimo*

integruojami į girdinčiųjų mokyklas. ŠMM duomenimis, 2015 m. Lietuvoje buvo keturios specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigos, kuriose mokėsi 57 klausos sutrikimus turintys vaikai. 2015 – 2016 m. į bendrojo ugdymo mokyklų bendrojo ugdymo klases (visiška integracija su priešmokyklinukais) buvo integruoti 187 klausos sutrikimų turintys mokiniai ir 56 KI naudotojai. 2015 – 2016 m. specialiosiose mokyklose ir ugdymo centruose mokėsi 217 klausos sutrikimus turintys vaikai ir vaikai, naudojantys KI (neiškirta, kiek vaikų yra KI naudotojai).

2.1.6 Išvados

Apžvelgus pagrindines LGK politikos ir vartojimo sritis galima teigti, kad vienintelė nuosekliai plėtojama ir valstybės finansuojama sritis yra LGK vertimo paslaugos, tačiau ir čia neužtikrinamas pakankamas paslaugų prieinamumas kurtiesiems. Kitoms sritims skiriama labai mažai dėmesio, nėra kryptingos politikos, neatliekami reikiami tyrimai ir neskiriamas pakankamas finansavimas. Ypač svarbu tai, kad kurtieji beveik neturi galimybių dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su LGK politika, tokiose svarbiose srityse kaip LGK turinio planavimas (tyrimas, norminimas, žodynų rengimas), aplinkos pritaikymas ir informacijos prieinamumas, LGK vartojimas kurčiųjų ugdyme.

Remiantis teisinio LGK statuso, LGK tyrimo ir norminimo, vertimo paslaugų teikimo, aplinkos pritaikymo ir informacijos prieinamumo bei kurčiųjų ugdymo sričių situacijos analize ir užsienio patirtimi, galima daryti šias išvadas:

1. Nors LGK yra pripažinta gimtąja kurčiųjų kalba, dabartinis jos teisinis statusas yra nepakankamas, neatitinka šiuolaikinio požiūrio į kurtumą ir gestų kalbą ir neužtikrina valstybės įsipareigojimų.

2. LGK norminimas yra labai svarbi kalbos planavimo sritis, kuri turi remtis LGK tyrimais, tačiau jie šiuo metu neatliekami, o kryptingas norminimas ir turtinimas nevyksta.

3. Gestų kalbos vertimo paslaugos yra pagrindinis būdas užtikrinti kurčiųjų integraciją į visuomenę ir mažinti jų socialinę atskirtį. Lietuvoje vertimo paslaugos teikiamos per LGK vertėjų centrus. Išanalizavus vertimo paslaugų situaciją Lietuvoje ir palyginus ją su užsienio šalių patirtimi, galima daryti tokias išvadas:

- LGK vertimo paslaugų reglamentavimas yra nepakankamas;
- LGK vertėjams nesudaroma pakankamai galimybių kelti kvalifikaciją;
- dėl per siauros LGK vertimo paslaugų sampratos teikiamų paslaugų spektras nepatenkina LGK vertimo paslaugų poreikio;
- tam tikrose situacijose nėra užtikrinama vertimo paslaugų kokybė;

- kurtiesiems studentams nepakankamai užtikrinamas studijų prieinamumas dėl vertimo ir konspektavimo paslaugų trūkumo.

4. Dvikalbis švietimas yra tinkamiausia kurčiųjų vaikų švietimo forma, tačiau Lietuvoje valstybė nevykdo kryptingos politikos, kuria būtų siekiama užtikrinti kurčiųjų vaikų teisę į ugdymą gimtąja kalba.

5. Aplinkos pritaikymas ir informacijos prieinamumas turi užtikrinti visavertį kurčiųjų dalyvavimą visuomenės gyvenime, tačiau kol kas informacijos prieinamumas gestų kalba Lietuvoje yra nepakankamas, trūksta teisinio reglamentavimo dėl aplinkos pritaikymo masto, pobūdžio ir planavimo, neišnaudojamos universaliojo dizaino galimybės, taip pat ir pritaikant technologijų naujoves aplinkoje.

2.2 Išvados, užsienio šalių patirtimi paremti siūlymai pokyčiams

1. Turi būti užtikrintas kokybiškas LGK tyrimas, norminimas, žodyno rengimas ir turtinimas; šios veiklos yra viena nuo kitos neatsiejamos ir turi būti vykdomos LKD numatytoje institucijoje, konsoliduojant esamas pajėgas ir, esant reikalui, glaudžiai bendradarbiaujant su kitomis institucijomis.
2. Siekiant užtikrinti efektyvų ir moksliniais principais paremtą lietuvių gestų kalbos norminimą ir bendrinės kalbos įtvirtinimą, būtina atlikti šiuos darbus:
 - sukaupti nacionalinį lietuvių gestų kalbos tekstyną;
 - parengti išsamų, realiais vartojimo pavyzdžiais paremtą norminės LGK gramatikos aprašą (remiantis tekstynu);
 - tobulinti esamą LGK žodyno duomenų bazę ir jos pagrindu parengti norminamąjį LGK žodyną (remiantis tekstynu);
 - kryptingai, konsultuojantis su gestų kalbos bendruomene, turtinti LGK žodyno duomenų bazę naujais terminais;
 - rengiant gestų kalbos kaip gimtosios ir kaip antrosios mokymo priemones, garantuoti šių priemonių atitikimą norminiam LGK variantui;
 - visi LGK mokytojai turi nuolat kelti kvalifikaciją ir būti supažindinami su naujausiais LGK tyrimo rezultatais ir norminimo rekomendacijomis, įtraukiant tai į kvalifikacijos kėlimo kursus.
3. Organizuoti seminarus kurčiųjų bendruomenei apie LGK vertimo paslaugas - etikos kodeksą, paslaugų spektrą, kompetencijų ribas ir pan.

4. Organizuoti LGK vertėjų kvalifikacijos kėlimo kursus, plėsti jų pasiūlą, temų įvairovę bei užtikrinti vertėjams galimybę kuo dažniau juose dalyvauti.
5. Užtikrinti kokybišką vertimą tarptautiniuose ir nacionaliniuose renginiuose, kuriant lankstesnį vertėjų užsakymo ir jų paslaugų finansavimo mechanizmą (pavyzdžiui, numatant tam skirtą rezervinį fondą), tokiu būdu plėsti vertėjų karjeros galimybes ir tobulinti profesines kompetencijas.
6. Užtikrinti nuolatinį finansavimą (ne konkurso būdu) vertėjams, teikiantiems vertimo paslaugas LKD ir kurčiųjų reabilitacijos centruose.
7. Remiantis Vakarų Europos praktika numatyti praktikuojančių kurčiųjų vertėjų mokymus, sudaryti sąlygas jiems įgyti tinkamą išsilavinimą, reglamentuoti jų veiklą, plėtoti jų teikiamų paslaugų tinklą.
8. Atlikti nepriklausomą, profesionalią, su vertimo paslaugų organizavimu, teikimu ir didinimu susijusią išteklių bei būdų galimybių studiją, kuri įvertintų šias galimybes:
 - parengti vertimo paslaugų aprašą, numatant jų įvairovę, nustatant optimalų vertėjų darbo krūvį (įvertinant pasiruošimo, kelionės, paslaugos teikimo bei protingą poilsio laiką);
 - numatyti įvairius kompetencijų plėtojimo būdus;
 - organizuoti vertimo paslaugų prieinamumą nedarbo valandomis, naktį, savaitgaliais ir švenčių metu;
 - įvesti vertėjo stažuotojo ar jam prilygintą statusą pradedantiems dirbti vertėjams;
 - pasitelkti individualiai dirbančius vertėjus, kurie iš anksto sutartomis sąlygomis galėtų pagelbėti esant dideliam darbo krūviui;
 - pilnai užtikrinti klausos negalė turinčių studentų vertimo paslaugų poreikius;
 - teikti vertimo paslaugas kurčnerėgiams, įvertinant tokių asmenių skaičių bei jų poreikius;
 - įpareigoti tam tikrus paslaugų teikėjus (pavyzdžiui, aukštąsias mokyklas, konferencijų rengėjus ir pan.) teikti (užsakyti) gestų kalbos vertimo, konspektavimo, tekstų rinkimo paslaugas;
 - parengti ir suderinti su atitinkamomis įstaigomis vertimo paslaugų reglamentus - įprastinę vertimo praktiką tam tikrose aplinkose (pavyzdžiui, teisėsaugos ir teisėtvarkos, medicininių paslaugų, ugdymo įstaigose), aprašant vertimo paslaugų ribas, procedūras, kompetencijų ir atsakomybių ribas ir pan.;

Ši galimybių studija turėtų padėti siekti įgyvendinti kurčiųjų teisę gauti profesionalias vertimo paslaugas ir numatyti sąlygas bei būtinus išteklius, susijusius su paslaugų teikimu, organizavimu, jų prieinamumu bei kokybe.

9. Derinti tarp vertėjų centrų ir kurčiųjų organizacijų įvairios pateikiamos informacijos iš vyriausybinių įstaigų, viešųjų paslaugų tiekėjų ir kitų ūkio subjektų vertimo ir pateikimo veiklą centrų svetainėse, tiriant tokių paslaugų poreikį, efektyvumą bei įtraukiant kurčiųjų bendruomenę kaip aktyvią tokių paslaugų poreikio vertintoją ir sprendėją.

10. Atlikti išsamų tyrimą ir nustatyti kurčiųjų dvikalbio ugdymo įgyvendinimo galimybes Lietuvoje. Tyrimą turi atlikti kompetentinga darbo grupė, sudaryta iš ŠMM, LKD, SADM, LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, JT neįgaliųjų teisių komiteto atstovų, taip pat Europos kurčiųjų sąjungos arba Pasaulio kurčiųjų federacijos įgalioto atstovo. Tyrimas turi apimti, bet neapsiriboti šiomis sritimis: ankstyvasis ugdymas, surdopedagogų kvalifikacija, gestų kalbos (gimtosios) mokytojų kvalifikacija, edukacinė aplinka, ugdymo proceso organizavimas.

11. Rengti nuolatinis gestų kalbos tobulinimo kursus kurčiųjų mokyklų mokytojams, įskaitant ir specializuotus kursus dalykininkams, ir ieškoti būdų užtikrinti mokytojų motyvaciją lankyti šiuos kursus, siejant jų atestaciją su gestų kalbos mokėjimo lygiais.

12. Rengti LGK kaip gimtosios kalbos mokymo priemones pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopoms. Vietoj naujų bilingvinių priemonių rengimo, versti esamas interaktyvias skaitmenines mokymo priemones (pavyzdžiui, prieinamas interaktyvioje aplinkoje “Ugdymo sodas” <https://sodas.ugdome.lt/>) į lietuvių gestų kalbą ir pritaikyti vertimą prie esamo dizaino.

13. Siekiant užtikrinti kokybišką informacijos prieinamumą kurtiesiems, numatyti atitinkamą vertimo į gestų kalbą nacionalinėje televizijoje finansavimą, sudarant sąlygas efektyviai dirbti vertėjų (įskaitant kurčiuosius vertėjus) komandai, taip pat inicijuoti LR Nacionalinio televizijos ir radijo įstatymo ir Visuomenės informavimo įstatymo pataisas, numatant į gestų kalbą verčiamų laidų ir lietuviškai subtitruojamų laidų apimtis procentais.

14. Užtikrinti, kad pagrindinių valstybės valdžios institucijų, ministerijų ir kurtiesiems svarbių vyriausybės įstaigų interneto svetainės būtų pritaikytos kurtiesiems.

15. Inicijuoti LKD ir LKJA susitikimus su aukštųjų Lietuvos mokyklų ir studentų atstovybių atstovais, kad būtų aptarti informavimo, švietimo ir aplinkos pritaikymo kurtiesiems (bendramokslėjų ir administracijos švietimas) klausimai. Siūlytina prieš mokslo metus Lietuvos aukštosioms mokykloms siųsti informaciją apie rekomenduojamą elgesį su kurčiaisiais studentais ir LGK vertėjais. Informacija būtų skirta administracijai, dėstytojams ir besimokantiejiems.

3. Lietuvių gestų kalbos vystymo gairių per ateinančius 10 metų pagal parengtą viziją išdėstymas

Atsižvelgiant į esamą LGK situaciją ir bendras gestų kalbų plėtros tendencijas Europoje ir pasaulyje, remiantis Neįgaliųjų teisių konvencija, numatomi

- Ieškoti tinkamiausio būdo teisiškai pripažinti gestų kalbą kaip kurčiųjų – kalbinės ir kultūrinės mažumos – kalbą, kuri yra unikalus valstybės paveldas, todėl valstybė įsipareigoja ją išsaugoti ir puoselėti; kartu įstatymu turi būti užtikrinama šios kalbos vartotojų teisė į informaciją ir ugdymą šia kalba; tai galėtų būti ir atskiras lietuvių gestų kalbos įstatymas, ir atskiri straipsniai skirtinguose įstatymuose (Valstybinės kalbos įstatyme, numatomame Tautinių mažumų įstatyme, visuomenės informavimo įstatyme, švietimo įstatyme ir kt.). Naujų įstatymų nuostatų įgyvendinimui užtikrinti turi būti sudaryta Valstybinė lietuvių gestų kalbos komisija.
- Finansuoti lietuvių gestų kalbos tyrimus, norminimą, žodyno rengimo ir turtinimo darbai turi būti pagal specialią programą, užtikrinant nenutrūkstamą finansavimą.
- Numatyti ir įtvirtinti tvarka, pagal kurią, vykdant projektines veiklas ir įgyvendinant įvairias naujas iniciatyvas, susijusias su LGK mokymu, mokomųjų priemonių rengimu, aplinkos pritaikymu (vertimo paslaugos, informacijos prieinamumas gestų kalba ir kt.) bei finansuojamas iš valstybės biudžeto ir ES struktūrinių fondų lėšų, turėtų būti gautas LKD arba jos įgaliotos komisijos pritarimas, tokiu būdu užtikrinant efektyvų lėšų panaudojimą.
- Organizuoti sistemingą ir nuolatinę informacinę sklaidą bei ieškoti efektyvių būdų gestų kalbos vertimo paslaugoms pristatyti kurčiųjų bendruomenei ir viešųjų paslaugų teikėjams (aukštųjų mokyklų dėstytojams, medikams, ir kt.).
- Gerinti LGK vertimo paslaugų kokybę, siejant LGK vertėjų kvalifikacijos kėlimą su jų atestacija, pripažįstant įvairias kompetentingumo plėtojimo formas ir būdus. Parengus LGK mokėjimo lygių (pagal BEKM) nustatymo sistemą, vertėjų kvalifikacinės kategorijos sieti su LGK mokėjimo lygiais.
- Sudaryti didesnes galimybes kurčiųjų bendruomenei daryti įtaką priimant sprendimus, susijusius su gestų kalbos vertimo paslaugomis.
- Planuojant LGK vertėjų kvalifikacijos kėlimą numatyti tam būtinas lėšas vertėjų centrų biudžetuose. Numatyti nuolatinę LGK vertėjų Atestacijos tvarkos aprašo peržiūrą.

Būtina sieti kvalifikacines kategorijas su darbo užmokesčiu. Siekti suvienodinti LGK vertėjų, dirbančių pagal priemonę „Teikti gestų kalbos vertėjų paslaugas Lietuvos kurčiųjų draugijoje, kurčiųjų reabilitacijos centruose ir Surdologijos centre” darbo sąlygas.

- Skatinti akademinę bendruomenę ir aukštųjų mokyklų studentus domėtis LGK ir kurčiųjų bendruomene kaip tyrimų objektu.
- Ieškoti galimybių pasitelkti naujus technologinius sprendimus siekiant efektyvinti vertimo paslaugų organizavimą ir teikimą
- Vykdyti nuolatinę kurčiųjų poreikių analizę, į kurios rezultatus būtų atsižvelgiama planuojant artimiausias veiklas, tokiu būdu užtikrinant efektyvų lėšų naudojimą,
- Nuolat šviesti kurčiųjų bendruomenę dėl jų kalbinių teisių, kultūrinio sąmoningumo ir kt.
- Spręsti kurčiųjų ugdymo klausimus valstybiniu lygmeniu, aktyviai bendradarbiaujant atsakingoms institucijoms ir įtraukiant LKD.
- Skatinti technologinių galimybių taikymą universaliojo dizaino sprendimams įgyvendinti, įskaitant įspėjamųjų signalų, informacinių garsinių pranešimų transformavimą į tekstinę formą, skubios pagalbos sistemą (į ją įtraukiant vaizdo, realaus laiko teksto ir garso derinį), lietuvių kalbos atpažinimo (sakinio teksto vertimo į rašytinį tekstą) programų kūrimą ir tobulinimą, kitus technologinius aplinkos pritaikymo sprendimus.
- Plėsti kompensacinių priemonių kurtiesiems sampratą, įtraukiant įvairius technologinius sprendimus bei paslaugas ir įpareigoti Techninės pagalbos neįgaliesiems centrą nuolat sekti atsirandančias naujoves bei konsultuotis su LKD dėl šių naujovių poreikio.
- Užtikrinti kurčiųjų teisę į aktyvų dalyvavimą politiniame gyvenime, suteikiant jiems reikiamą informaciją prieinama forma.
- Valstybiniu lygmeniu įtvirtinti nuostatą, kad televizijos laidų titravimas yra universalus dizaino sprendimas, naudingas ne tik kurtiesiems, bet ir tautinių mažumų atstovams bei imigrantams mokantis lietuvių kalbos, keliant bendrą visuomenės raštingumo lygį bei propaguojant užsienio kalbų mokymąsi (filmų ir laidų užsienio kalbomis titravimas vietoj dubliavimo), taip pat visiems girdintiesiems įvairiose situacijose, kuriose titrai leidžia žiūrėti televiziją be garso.

LGK ateities vizija ir vystymo gairės

- Šioje vizijoje pateiktos gestų kalbos politikos tikslų įgyvendinimui sudaryti stebėsenos, kontrolės ir konsultavimo funkciją atliekanti komisija, į kurią būtų įtraukti atitinkamų sričių specialistai.